

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра педагогіки

«Допущено до захисту»

В.о. завідувача кафедри

_____ О. А. Лаврентьєва
(підпис) (прізвище, ініціали)

« ____ » _____ 2024 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2024 р.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У
ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ

Магістерська робота

студента групи: ОПНМ-23
(шифр групи)

ступінь вищої освіти: магістр

спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки
(шифр і назва спеціальності)

Ніколенка Богдана Андрійовича
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Іванова В. В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг – 2024

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, *Ніколенко Богдан Андрійович*, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав і не одержував недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Поняття морально-вольових якостей та його структурно-змістове наповнення.....	7
1.2. Особливості формування морально-вольових якостей учнів.....	15
1.3. Форми позакласної роботи в системі шкільної освіти.....	20
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ	26
2.1. Теоретико-практична підготовка вчителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів.....	26
2.2. Змістові компоненти готовності студентів до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі.....	41
Висновки до другого розділу	49
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ	51
3.1. Перевірка стану готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів.....	51
3.2. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.....	58
Висновки до третього розділу	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах російсько-української війни підготовка кваліфікованих учителів фізичної культури набуває особливого значення. Перед сучасним учителем постає завдання не лише фізичної підготовки школярів, а й виховання в кожному з них вольової особистості, яка сповідує принципи моралі. Оскільки заняття спортом загартовують такі важливі риси людини, як сила волі, ставлення до обов'язків, сумління та чесність, то вчитель фізкультури повинен мати переконання і вміти переконати своїх вихованців, що лише гармонійне поєднання фізичної досконалості і високої моралі забезпечить їм належний статус у суспільстві і душевний комфорт. Тому одне з пріоритетних завдань педагогічних закладів вищої освіти – така підготовка вчителя фізичної культури, який здатен у складних умовах сьогодення організувати навчально-виховну роботу не лише на уроках фізичної культури, а й бути готовим до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Сучасна педагогіка має чимало здобутків з порушеної проблеми. Так, наприклад, розробці теоретичних та методичних засад формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури, його підготовки до формування морально-вольових якостей учнів основної школи присвячені дисертації Б. Без'язичного, Ю. Дубовик, Ю. Ковальнової. Специфіку підготовки майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи висвітлили у своїх працях такі вчені, як Ю. Докукіна, Є. Захаріна, Г. Коломоєць, О. Стасенко, М. Тимчик та інші.

Попри це проблема підготовки вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів потребує подальших розробок, о особливо – у проекції на позакласну виховну роботу. Як свідчить аналіз опрацьованих дидактичних джерел, у педагогічних закладах вищої освіти підготовка майбутніх учителів фізичної культури головним чином

спрямована на формування професійних компетентностей і методичної майстерності викладання відповідної дисципліни в школі. Усі вищевказані чинники і зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: «Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі».

Мета дослідження полягає у визначенні специфіки підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Задля реалізації поставленої мети були поставлені такі основні **завдання**:

1. Окреслити поняття «морально-вольові якості особистості».

Визначити психолого-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

2. Описати специфіку підготовки вчителів фізичної культури до виховної діяльності в Криворізькому державному педагогічному університеті.

3. Запропонувати технологію щодо оптимізації готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до позакласної виховної роботи.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Методи дослідження. У кваліфікаційному дослідженні використали такі методи:

– *теоретичні*: аналіз, синтез і систематизація – у процесі вивчення наукових джерел, окреслення ключових понять дослідження, визначення теоретико-методологічної основи авторської концепції підготовки

майбутнього вчителя фізичної культури до позакласної виховної роботи;

– *емпіричні*: анкетування, опитування студентів спеціальності «Фізична культура» щодо рівня їх готовності до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі;

– *загальнонаукові*: методи аналізу й синтезу використовували для окреслення теоретичної бази дослідження; за допомогою індуктивного методу зробили важливі висновки й узагальнення.

Практична цінність дослідження визначається тим, що одержані результати можуть бути враховані при оптимізації освітньо-професійної програми спеціальності «Фізична культура», при розробці робочих програм дисциплін цієї спеціальності. задля формування умінь і навичок тренера.

Джерельною базою дослідження стали державні нормативні документи щодо регулювання освіти; науково-педагогічні праці, що висвітлюють проблему підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, а зокрема – до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Структура магістерської роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який нараховує 83 позиції, додатку. Повний обсяг дослідження – 84 сторінки, з яких 72 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Поняття морально-вольових якостей та його структурно-змістове наповнення

Загальною метою виховання підростаючого покоління є всебічний і гармонійний розвиток кожної дитини, формування в ній особистості. Такий напрямок фізичної культури задекларований в Законі України про фізичну культуру і спорт, ст. 26 якого проголошує: «Фізична культура у сфері освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів та студентів, комплексний підхід до формування розумових і фізичних здібностей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя, професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя» [25].

На сьогодні особливої ваги набуває вирішення проблеми формування морально-вольових якостей підростаючого покоління. У сучасних наукових дослідженнях людина розглядається як активний творець свого життя, а життєтворчість вважається найвищим проявом її сутнісних сил і творчого потенціалу. Особистісні якості кожної людини відображають її унікальне ставлення до важливих аспектів життя, до морально-етичних, правових та інших цінностей, які склалися у суспільстві.

Учені-психологи особистісні якості розуміють як стабільні внутрішні характеристики людини, які певним чином впливають на її думки, взаємодії, поведінку, емоції, реакції, ціннісні орієнтації та ставлення до себе, до інших і навколишнього світу [15, с. 21], [54, с. 161]. Оскільки кожна дитина проходить шлях розвитку (зокрема, фізичного) і становлення, протягом якого піддається впливу таких факторів, як виховання, освіта, соціумне

середовище і под., то особистісні якості теж можуть зазнати позитивних змін.

Концептуальними для нашого дослідження є морально-вольові якості особистості. Убачаємо важливим розглянути структурно-змістові компоненти цього поняття, а саме: «мораль», «моральність», «моральні якості», «воля», «вольові якості».

За В. Шагаром, мораль буває автономна (її правила встановлює сама людина і за потребою їх змінює) і гетерономна – мораль, правила якої виробляються іншими людьми; ці правила індивід вважає обов'язковими і непорушними [72, с. 263].

Схиляємося до думки С. Гончаренка [14], Ю. Дубовик [15], І. Шаповалової [73], що мораль є однією з форм суспільної свідомості, яка включає систему поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Засвоєння моральних норм передбачає готовність людини самостійно обирати правильний напрямок своєї поведінки щодо інших. Моральна регуляція є насамперед саморегуляцією: індивід не лише ознайомлений із моральними вимогами та намагається їх виконувати, але й усвідомлює необхідність їх виконання, сприймаючи як частину своїх особистих переконань.

За С. Гончаренком, мораль є складним утворенням, що включає моральну діяльність (поведінку особистості), моральні відносини та моральну свідомість. Система моралі і визначає життєву позицію індивіда або певної соціальної групи [14, с. 216].

З поняттям «мораль» співвідноситься категорія «моральність», як «регулююча функція людської поведінки» [72, с. 263]. Якщо мораль розглядають як систему загальноприйнятих стандартів, що сприяють правильному вибору поведінки людиною, то моральність передбачає застосування цих норм на практиці. Таким чином, моральність є виявом моралі, де мораль визначає орієнтири для поведінки. Мораль зосереджена на зовнішніх діях і вчинках, тоді як моральність пов'язана з внутрішніми

переконаннями і принципами індивіда. По суті, моральність якраз лежить в основі культури міжособистісних стосунків членів суспільства, відображаючи закономірності його розвитку.

Слушною вважаємо думку А. Зимянського, який зазначає, що моральність є усвідомленим суб'єктивним відображенням зовнішньої моралі. Свідома моральність, за переконанням ученого, є вищим рівнем розвитку моралі, адже людина бере на себе свідому відповідальність за свої дії та їх можливі наслідки, дотримується високих стандартів самодисципліни. Таким чином, мораль для людини стає не зовнішнім імперативом, а внутрішньою необхідністю, властивою її особистості [27, с. 11]. Зрештою, уявлення людини, що є добро, а що є зло, і є усвідомлені моральні принципи людини. Перед педагогом постає завдання позитивного впливу на своїх вихованців, тобто завдання формування формування моральнісної свідомості.

У нашому розумінні, мораль є сукупністю загальноприйнятих у суспільстві норм і принципів поведінки індивіда та визначають його стосунки з іншими членами суспільства. Відповідно, моральність – відповідність усіх діянь людини моральним нормам і принципам.

Розвиток моральних якостей особистості залежить від внутрішнього почуття необхідності дотримуватися моральних принципів, що, зі свого боку, мотивує її до діяльності в соціумі – виконувати конкретні вчинки, орієнтуючись на власні моральні переконання та на вимоги, які ставить суспільство.

Такі вчені, як Ю. Дубовик [15], А. Светова [54] вважають, що процес формування моральних якостей особистості буде успішним тільки за умови її активної участі в соціально важливих видах діяльності, що сприяють активізації зусиль у потрібному напрямку. Чим більш різноманітними і результативними є ці види діяльності для особистості, тим ефективніше відбувається формування її моральних якостей.

Інша важлива категорія для нашого дослідження – «воля». Автор «Сучасного тлумачного психологічного словника» В. Шагар подає таке

потрактуювання: «Воля – здатність до вибору діяльності й до внутрішніх зусиль, необхідних для її здійснення» [72, с. 63]. Далі автор уточнює, що виявляючи волю, людина діє всупереч своїх бажань: для вольового вчинку характерне не так відчуття «я хочу», скільки усвідомлення, що «це треба зробити», бо цього вимагає поставлена мета [Там само].

Така ж думка простежується у визначенні М. Варія: воля – це здатність людини свідомо контролювати свою діяльність і поведінку, що проявляється через ухвалення рішень, подолання труднощів і перешкод на шляху до досягнення мети та виконання завдань [6, с. 604].

Підтримуємо думку І. Березовської [4, с. 1] та Ю. Дубовик [15, с. 35], які трактують «волю» як усвідомлене керівництво людиною своїми психічними процесами, вчинками та поведінкою в умовах, які вимагають подолання певних перешкод, як зовнішніх, так і внутрішніх. Волю неможливо розглядати окремо, оскільки вона тісно пов'язана з усіма основними аспектами психічної діяльності: мотивацією, цілями, діями, вчинками, пізнавальними і емоційними процесами, а також з характером особистості.

Отже, визначальними в потрактуюванні вченими-психологами поняття «воля» є такі ключові аспекти: вольові якості особистості (ініціативність, самоконтроль, витривалість, рішучість, наполегливість, цілеспрямованість тощо); здатність до саморегуляції; усвідомлені цілеспрямовані вольові дії, подолання труднощів, незалежністю від миттєвих потреб тощо.

Поняття «вольові якості» науковці розглядають у тісному зв'язку і взаємозумовленості з поняттям «моральні якості». Ю. Дубовик [15], Ю. Ковальова [32] вважають, що саме воля сприяє реалізації думок та почуттів людини в поведінці, яка відповідає високій моралі. Однак, якщо розвиток волі в особистості відбувається без морального виховання, то вона може набути егоїстичного характеру, що є неприязним до соціальної сутності людини. З іншого боку, моральне виховання може відбуватися й без розвитку волі, але в такому разі людина, хоча й стає морально освіченою, не

проявлятиме свої моральні переконання в практичній вольовій діяльності. Це означає, що лише поєднання морального й вольового виховання підростаючого покоління забезпечить формування гармонійної особистості, для якої воля стає потужним мотиватором високоморальної поведінки. З огляду на сказане, логічним є вживання терміна «морально-вольові якості».

Услід за Ю. Дубовик [15, с. 44], поняття «морально-вольові якості» розуміємо як стабільні риси особистості, які дають їй можливість контролювати свою поведінку та діяльність у будь-яких умовах, орієнтуючись на моральні принципи, і, за потреби, долати як внутрішні, так і зовнішні труднощі на шляху до досягнення мети. Об'ємність цього поняття зумовлює і його складну структуру.

Окреслюючи модель формування основних морально-вольових якостей особистості, О. Крайнюк подає такий їх перелік: «цілеспрямованість, відповідальність, моральність, сміливість, рішучість, наполегливість, витримку, ініціативність, самостійність, самовладання, стійкість. Такі якості, як наполегливість, витримка, працьовитість, стійкість, терплячість, працездатність автор визначає як ситуативні» [35, с. 28].

Ю. Ковальова [32] умовно поділяє морально-вольові якості особистості на такі групи: моральні (чесність, доброзичливість, порядність тощо), вольові (організованість, рішучість, сміливість тощо) та морально-вольові (відповідальність, дисциплінованість, цілеспрямованість, наполегливість тощо). При цьому науковця вказує на взаємозв'язок цих груп.

Узагальнюючи різні теорії, Ю. Дубовик стверджує, що для ефективного функціонування особистості в умовах сучасного суспільства необхідно, щоб неї були розвинені такі морально-вольові якості: цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, витривалість, сміливість, організованість, дисциплінованість та енергійність [15].

«Цілеспрямованість – прагнення до певної мети, підпорядкованість їй дій, думок» [7]. Цілеспрямованість як морально-вольова характеристика особистості виявляється в здатності людини орієнтуватися на визначені цілі,

які відповідають її переконанням і цінностям. Цілеспрямована особа може чітко визначати як довгострокові, так і короткострокові завдання, правильно обирати шляхи їх досягнення та впроваджувати їх у життя, не зупиняючись перед труднощами. Але ця якість буде сприяти особистісному розвитку молодій людині лише в тому випадку, якщо вона буде здатна самостійно формулювати власні цілі, ґрунтуючись на процесі рефлексії [15, с. 49].

Ініціативність як морально-вольова якість, за словником – «характеристика діяльності, поведінки і особистості людини, що означає її здатність діяти за внутрішнім спонуканням, на відміну від реактивності – поведінки, здійснюваної у відповідь на зовнішні стимули» [7].

В. Манько трактує ініціативність як комплексну особистісну рису, що базується на внутрішньому спонуканні до розробки нових методів і видів діяльності, а також на прагненні спрямувати свої морально-вольові зусилля для досягнення бажаних результатів. При цьому реалізація цієї якості залежить від ініціативи, яка розглядається як дія, що здійснюється за власним бажанням особистості [41, с. 197]. Концептуально схожою є думка Н. Тертичної, яка визначає ініціативність як рису особистості, що охоплює її здатність і потребу свідомо й за власним бажанням пропонувати нові ідеї та рішення, розробляти власний підхід до планування і втілення своїх задумів, а також готовність послідовно реалізовувати їх, ґрунтуючись на оцінці та аналізі власної діяльності [62, с. 204].

У нашому розумінні ініціативність – це морально-вольова риса особистості, яка полягає в бажанні та здатності людини проявляти ініціативу, тобто активно розробляти та впроваджувати в життя нові ідеї, плани, пропозиції та різні форми діяльності.

До морально-вольових якостей належить також наполегливість, яку В. Шагар тлумачить як «вольову якість, спрямовану на неухильне, всупереч труднощам та перешкодам, досягнення мети» [72, с. 272]. Отже, наполегливість виражається в здатності особистості концентруватися на виконанні поставленого завдання, наполегливо прагнути досягти бажаного

результату.

Як зазначає Ю. Дубовик [15], наполегливість тісно пов'язана з такою морально-вольовою якістю як завзятість, яка полягає в здатності не здаватися перед труднощами, зберігати концентрацію на досягненні цілей, не відступати, незважаючи на перешкоди, емоційний стан чи зовнішні обставини. Е. Єрмоєнко [21] зауважує, що наполегливість – це позитивна морально-вольова якість, керуючись якою людина прагне досягти своєї мети, розуміючи її соціальну цінність. Завзятість як синонім упертості спонукає людину наполягати на своєму рішенні навіть тоді, коли визнає його хибність. випадку особа керується власними амбіціями і намагається нав'язати іншим свої погляди.

Серед морально-вольових якостей особистості важливе місце займає витримка – «уміння володіти собою за будь-яких обставин» [7]. На думку Ю. Дудчак, витримка є істотним маркером характеру і виявляється в здатності людини стримувати чи виключати зі свідомості або діяльності все, що в даний момент є зайвим чи недоречним. Людина, яка володіє цією рисою, виглядає завжди спокійною та впевненою, вміє контролювати як вербальні, так і невербальні способи вираження, має позитивний настрій і не піддається негативним емоціям чи імпульсивним реакціям [18, с. 115].

Отже, витримка означає здатність людини до самоконтролю, до утримування від непотрібних або шкідливих дій, а в надзвичайній ситуації – вибрати оптимально раціональний тип поведінки, який відповідає моральним нормам.

Важливе значення для становлення особистості має така морально-вольова якість, як сміливість. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає досить стислу дефініцію цього поняття: «Сміливість – «рішучість у вчинках; хоробрість, відвага» [7]. Услід за Ю. Дубовик, сміливість розглядаємо як морально-вольову якість, яка виявляється у здатності особистості приймати рішення та діяти, навіть коли це пов'язано з ризиком або небезпекою для себе [15, с. 61].

До ключових якостей особистості науковці відносять дисциплінованість – морально-вольову якість, що реалізується як «уміння дотримуватися дисципліни» [7]; як внутрішня потреба людини, що має вияв у відповідальному підході до виконання справ, наявності розвиненого почуття обов'язку, а також у високих вимогах до власної поведінки та поведінки інших [15, с. 63].

Під поняттям «дисциплінованість» розуміємо морально-вольову рису особистості, яка виявляється в здатності слідувати правилам, нормам і вимогам, бути відповідальним та організованим у своїй діяльності. Вона проявляється в умінні планувати свою роботу, чітко виконувати обов'язки, дотримуватися порядку, а також контролювати свої вчинки та поведінку, не дозволяючи собі відступати від встановлених стандартів чи порушувати етичні норми.

Із категорією дисциплінованості тісно пов'язана така риса, як організованість, яку можна визначити як комплексну якість, що проявляється в здатності до ефективної організації власної діяльності. Це включає вміння орієнтуватися в часі, встановлюючи порядок виконання завдань, а також раціонально планувати і реалізовувати свої плани на практиці. Крім того, організованість передбачає прагнення до обов'язкового завершення справ, незважаючи на труднощі, що виникають у процесі їх виконання.

Енергійність як морально-вольова риса теж має велике значення для становлення й утвердження особистості. Ця якість, на думку вчених (Ю. Дубовик [15], Ю. Ковальова [32]) виявляється в здатності особистості інтенсивно використовувати свої фізичні та духовні ресурси, зосереджуючи зусилля на досягненні визначеної мети. Особистість, наділена енергійністю, потенційно має більше шансів на успіх у суспільстві, особливо якщо ця якість поєднується з рішучістю та наполегливістю.

Отже, аналіз наукових джерел показав, що до основних морально-вольових якостей особистості вчені відносять цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, витримку, сміливість, дисциплінованість,

організованість та енергійність. Важливо дослідити особливості процесу формування цих якостей в учнів під час проведення позакласної роботи.

1.2. Особливості формування морально-вольових якостей учнів

Державна політика в галузі фізичної культури та спорту базується на принципах визнання спорту як ключового чинника для досягнення фізичної та моральної досконалості особистості. Зокрема, ст. 26. Закону України «Про фізичну культуру і спорт» проголошує: «Фізична культура у сфері освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів та студентів, комплексний підхід до формування розумових і фізичних здібностей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя, професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя» [25].

У формуванні морально-вольових якостей здобувачів освіти середніх навчальних закладів вагоме місце належить виховній роботі вчителя фізичної культури. Термін «фізичне виховання» прийнято розглядати як педагогічний процес, який має на меті покращення морфологічних і функціональних характеристик організму, а також розвиток фізичної культури у людини через реалізацію виховних впливів і самовиховання [72, с. 70].

Фізичне виховання в освітніх закладах здійснюється під час планових уроків фізичної культури, оздоровчих та спортивних заходів у межах школи, а також під час позаурочних заходів. Цей процес буде успішним за умов науково виваженої його організації. Зокрема, учені-психологи вказують, що розвиток морально-вольових якостей учнів основної школи залежить від їх вікових характеристик. Так, Н. Токарева, А. Шамне, аналізуючи різні періодизації вікового розвитку, вік учнів основної школи визначають як підлітковий (11-15 років) [64, с. 73] і вказують на психологічні особливості розвитку дітей цього віку, на які обов'язково має звертати увагу вчитель

фізичної культури.

Одним з визначальних чинників процесу формування особистості в підлітковому віці – анатомо-фізіологічна перебудова організму, яка відбувається в трьох напрямках: фізичному розвитку, статевому дозріванні і розвитку нервової системи [64, с. 146].

Фізичний розвиток проявляється у значному збільшенні зросту і ваги дитини, а також зміні пропорцій тіла. Ріст м'язової тканини не встигає за подовженням тіла, що призводить до порушень координації рухів і може викликати труднощі у функціонуванні серця, легень і кровообігу, зокрема, мозку. Підлітки віком 11-14 років часто переживають погіршення здоров'я, відчувають фізичний дискомфорт, утому й слабкість. Їм властива нестабільність артеріального тиску і перепади настрою. Емоційну нестабільність посилює сексуальне збудження, яке супроводжує процес статевого дозрівання.

Саме статевим дозріванням, на думку психологів, зумовлені більшість психофізіологічних особливостей підліткового віку, і цей процес починається і завершується раніше, ніж загальний органічний розвиток підлітка та соціально-культурне становлення. Невідповідність між психічним і біологічним розвитком, а також підвищена збудливість нервової системи можуть спричиняти афективні реакції, хворобливу чутливість до зауважень, схильність до хизування, прояви асоціальної поведінки тощо [46; 53; 64].

У підлітковому віці активно розвивається нервова система, яка контролює процес статевого дозрівання. Зміни у нервовій системі підлітків відбуваються поступово, впливаючи на психічний стан і поведінку. Молодші підлітки мають труднощі у підтриманні концентрації уваги та розрізненні різних стимулів. На початку статевого дозрівання високий рівень підкоркової активності може призводити до проблем у роботі мозкових систем, що відповідають за когнітивні функції. У старших підлітків (14–15 років у дівчат і 15–17 років у хлопців) відновлюється здатність до саморегуляції поведінки та психічної діяльності. З підвищеною активністю залоз внутрішньої секреції

зростає збудливість нервової системи. Це проявляється у тому, що молодші підлітки (10–12 років у дівчат і 11–13 років у хлопців) часто виявляють непосидючість, емоційну нестабільність, конфліктність, агресивність, підвищену дратівливість, запальність і зайву образливість [64, с. 148].

У цей період формуються зростає інтерес до власної зовнішності, до фізичного самовдосконалення. Особливо важливими є терміни дозрівання для хлопців. Ті, хто фізично розвинений, зазвичай мають більше успіхів у різних видах діяльності, відчувають більшу впевненість у стосунках із однолітками та часто сприймаються як дорослі. Натомість хлопці з пізнішим дозріванням часто сприймаються як діти, що може спричинити у них почуття протесту або роздратування. Вони часто менш популярні серед своїх однолітків, можуть стати збудливими, надмірно балакучими, мати низьку самооцінку та комплекс неповноцінності [64, с. 151].

Психологи підкреслюють, що при залученні підлітків до фізичних вправ важливо враховувати їхні статеві особливості. Наприклад, фізіологічні характеристики дівчат підліткового віку часто є причиною того, що їхні результати в деяких фізичних вправах (біг, стрибки, підтягування тощо) зазвичай менш ефективні, ніж у хлопців. Однак вони демонструють кращі результати у вправах, що вимагають точності рухів, ритмічності та пластичності [15, с. 75].

Саме ці фактори і зумовлюють потребу формування в підлітків відповідних морально-вольових якостей, адже прагнення підлітків зайняти свою позицію серед однолітків та старших учнів спонукає їх до самовдосконалення.

На думку психологів Л. Долинської, О. Скрипченко, З. Огороднійчук, у підлітковому віці активно формується система моральних переконань. Молодші підлітки, навіть маючи певний обсяг моральних знань, не завжди здатні повністю осмислити зв'язок між поняттями «людина – мораль – поведінка». Водночас старші підлітки вже можуть досягти значного рівня формування моральних переконань та усвідомлених моральних почуттів у

взаєминах з однолітками [77, с. 389].

Проте вікові особливості підлітків, такі як розвиток поняттєвого мислення, недорозвиненість вольових якостей, брак досвіду моральної поведінки та висока критичність щодо оточуючих, можуть негативно впливати на глибину і стійкість емоційно-моральних установок як у молодших, так і у старших підлітків. Крім того, різниця в рівні засвоєння моральних знань серед учнів однієї вікової групи та у сформованості їх моральних переконань значною мірою залежить від індивідуально-психологічних особливостей кожного.

Ю. Дубовик зазначає, що для формування морально-вольових якостей учнів 5-6 класів у процесі занять фізичною культурою особливу увагу слід приділяти колективним рухливим іграм, спортивним змаганням і святковим заходам. Педагог має враховувати інтереси учнів, відзначати їх індивідуальні досягнення та стимулювати до самовдосконалення і самоконтролю. Для учнів 8-9 класів важливо зосередитися на виконанні фізичних вправ в умовах, що вимагають подолання труднощів, таких як обмеження в часі або подолання різних перешкод, а також на організації фізкультурно-спортивних заходів, що сприятимуть розвитку самостійності та морально-вольових якостей. Окрім того, слід стимулювати старших підлітків до самовиховання морально-вольових рис, надаючи їм необхідну педагогічну підтримку. Отже, можна підсумувати, що вікові особливості підлітків значно впливають на процес формування морально-вольових якостей, а старший підлітковий вік створює додаткові можливості для їх розвитку [15, с. 88].

У методиці викладання фізичної культури виробилася практика розподіляти учнів на три групи відповідно до їхнього стану здоров'я, рівня фізичного розвитку, функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи та фізичної підготовки. Основна група включає учнів без відхилень у фізичному розвитку та здоров'ї, а також тих, хто має незначні функціональні порушення. Підготовча група складається з учнів з незначними відхиленнями в фізичному розвитку та дітей, які часто хворіють.

Спеціальна група об'єднує учнів, що мають серйозні відхилення у стані здоров'я, які, хоча й не забороняють заняття фізкультурою, вимагають обмеження навантажень [3; 61].

Для поліпшення рухової активності дітей та підлітків з різним станом здоров'я на сьогодні розроблені системи оздоровчих фізичних вправ. У пріоритеті традиційні методи фізичного розвитку, такі як ходьба, біг, плавання, ходьба на лижах, їзда на велосипеді, стрибки зі скакалкою, а також комплекси загальнорозвивальних вправ [3, с. 89].

Педагогічними умовами формування морально-вольових рис у підлітків важливо враховувати індивідуальний та диференційований підхід. Так, наприклад, учні віком 11-16 років з низьким рівнем фізичної підготовленості виявляють підвищену тривожність і психоемоційну напруженість, а відповідно – низьку мотивацію до фізичної активності. Лише індивідуальний підхід у доборі фізичних вправ, навантаження допоможуть учням повірити у свої можливості, а відповідно, у них з'явиться бажання займатися фізичними вправами. Ці фактори позитивно вплинуть на ефективність фізичного тренування підлітків, на виховання в них морально-вольових якостей.

Для досягнення успішності в процесі формування морально-вольових якостей учнів необхідно ретельно враховувати низку факторів, що безпосередньо впливають на ефективність навчання та фізичної підготовки. Це передусім вікові особливості, оскільки в різні періоди підліткового розвитку змінюються фізіологічні та психічні характеристики, що визначають можливості і потреби кожного учня. Крім того, важливо враховувати статеві відмінності, оскільки хлопці і дівчата можуть мати різні темпи розвитку, фізичну силу та витривалість. Індивідуальні особливості, такі як рівень фізичної підготовленості, мотивація, психологічний стан та попередній досвід фізичної активності, також відіграють важливу роль у визначенні ефективних методів навчання. Не менш важливим є стан фізичного здоров'я кожного підлітка, адже наявність або відсутність хронічних захворювань,

травм чи інших медичних проблем може суттєво впливати на можливості виконання фізичних вправ і визначати потребу в індивідуалізації підходів до тренувального процесу. Тому, для забезпечення максимального ефекту від занять фізичною культурою, необхідно застосовувати комплексний підхід, який зважатиме на всі ці фактори.

1.3. Форми позакласної виховної роботи в системі шкільної освіти

Гуманітарні та демократичні принципи освіти вимагають створення єдиної та комплексної системи навчання і виховання, яка охоплює як освітню діяльність під час уроків фізичної культури, так і позакласну роботу. За визначенням С. Гончаренка, позакласна робота в школі є важливою частиною навчально-виховного процесу, що сприяє організації дозвілля учнів. Вона проводиться у вільний від уроків час і організовується через дитяче самоврядування за активної підтримки керівництва, педагогічного колективу, зокрема класних керівників, вихователів та організаторів позакласної і позашкільної роботи. Активно допомагають учням у плануванні та проведенні такої роботи позашкільні установи [14, с. 263].

Позакласні заняття фізичними вправами мають виражену спортивну спрямованість і сприяють розвитку фізичної культури серед учнів. Якщо на уроках фізичної культури різні виховні і спортивні заходи організовуються, як правило, для учнів одного класу, то позакласні заняття передбачають залучення дітей паралельних, а то й різних класів з різним рівнем підготовки.

До форм позакласних занять Б. Шиян відносить спортивні гуртки, секції, змагання, а також індивідуальні тренування [78, с. 126]. Ці форми активності дозволяють учням удосконалювати свої фізичні навички поза межами основної навчальної програми.

С. Черненко розрізняє дві форми організації позакласної роботи. До першої форми він відносить групові заняття, які проводяться за чітко визначеним розкладом і мають фіксований склад учасників. До другої форми – масові фізкультурні заходи: туристичні походи, спортивні змагання

та свята фізкультури. Ці заходи мають епізодичний характер і проводяться для різноманітних груп учнів, охоплюючи або всю школу, або певні класи, які обираються зазвичай із навчальних паралелей або окремих класів [69, с. 107].

Важливою частиною позакласної роботи є проведення спортивних змагань, які сприяють розвитку командного духу та особистої відповідальності. Особливу увагу слід звернути на те, що багато з цих форм навчання детально вивчаються в процесі викладання спортивно-педагогічних дисциплін, що дозволяє вчителям і тренерам більш ефективно організовувати позакласні заняття, враховуючи індивідуальні потреби та можливості учнів. Завдяки цьому школярі отримують змогу не тільки поліпшити свою фізичну підготовку, а й розвивати важливі соціальні навички, такі як командна взаємодія та лідерство.

Учені-методисти радять проводити командні змагання як у межах одного класу, так і між класами. Особлива цінність командних змагань полягає в тому, що відчуття відповідальності перед своїми товаришами мотивує кожного учасника докладати максимум зусиль, ретельно готуватися та проявляти наполегливість і самовіддачу як під час підготовки, так і безпосередньо під час змагань [78; 70].

Різновидом змагань є спортивні конкурси, основна мета яких – розвивати здатність учнів самостійно використовувати фізичні вправи, створювати комплекси, а також засвоювати нову інформацію. Такі конкурси можна проводити як окремі заходи під час перерв або в групах подовженого дня, а також включати в програму інших подій, таких як спортивні свята, вечори, дні здоров'я тощо.

Цінність таких конкурсів, на думку Б. Шияна, полягає в тому, що вони стимулюють учнів до самостійного пошуку оптимальних рішень для виконання рухових завдань. Конкурси можуть проводитися як всередині класів, так і між різними класами. У разі міжкласових змагань програма повинна включати як індивідуальні, так і командні завдання. Наприклад, можна організувати конкурси на кращу техніку виконання ранкової

гімнастики, на створення нових вправ з кількох запропонованих елементів або на кращу комбінацію раніше вивчених рухів [78, с. 129].

Конкурс може включати завдання на точність, швидкість виконання та якість виконання вправ окремими учасниками чи групи.

Одним із найефективніших і найбільш популярних способів загартування дітей є проведення «Веселих стартів», які включають ігри для змішаних команд, а також окремі змагання для хлопчиків і дівчат. У разі участі в таких заходах команд, сформованих із дітей різного віку, методисти рекомендують забезпечити рівність шансів на перемогу. Це досягається шляхом адаптації умов змагань: регулювання довжини дистанцій, рівня складності перешкод, а також розмірів і ваги використовуваних предметів і обладнання.

Важливу роль у формуванні морально-вольових якостей учнів відіграють спортивні ігри, адже під час участі в таких іграх розвиваються не тільки фізичні навички, а й ключові соціальні та психологічні якості. У спортивних іграх кожен учасник несе відповідальність не тільки за себе, а й за результат команди. Це допомагає формувати почуття відповідальності. Спільна діяльність у команді розвиває вміння працювати з іншими, підтримувати товаришів і злагоджено досягати спільної мети. Це сприяє формуванню таких моральних якостей, як дружелюбність, взаємоповага та взаємопідтримка.

Спортивні ігри часто передбачають труднощі, з якими учні стикаються під час гри, а також необхідність подолання стресових ситуацій, втрат чи невдач. Це вчить не здаватися, боротися до кінця та проявляти волю в складних умовах.

Під час спортивних ігор учні вчаться дотримуватися правил, планувати свої дії і реагувати на непередбачувані ситуації. Це допомагає розвивати самоконтроль і здатність до самоорганізації.

Спортивні змагання сприяють формуванню такої важливої якості, як повага до суперника, навіть якщо він виграв. Учні вчаться чесно змагатися,

приймати поразку гідно і визнати успіхи інших. Спортивні ігри вчать учнів правильно ставитись до перемоги та поразки. Перемога не повинна вести до гордоців чи самозадоволення, а поразка – до розчарування або відчаю. Це формує стійкість до труднощів, здатність справлятися з негативними емоціями і прагнення до покращення своїх результатів.

Змагаючись під час гри допомагають учням оцінити свої фізичні та моральні можливості; вони вчаться аналізувати свої помилки, ставити нові цілі та працювати над собою, що сприяє розвитку внутрішньої мотивації до самовдосконалення.

Отже, спортивні ігри є ефективним засобом формування у учнів таких морально-вольових якостей, як відповідальність, самодисципліна, наполегливість, співпраця, повага до інших та здатність долати труднощі.

У межах позакласної роботи проводять також фізкультурно-художнє свято – «комплексний захід, який включає в себе не тільки спортивні (змагання, показові виступи, конкурси, вікторини, ігри, лотереї та ін.), а й художні, мистецькі фрагменти» [78, с. 132]. В організації свята та його проведенні беруть участь всі вчителі й учні.

Святкові заходи часто проводяться з нагоди важливих подій у житті країни, міжнародних спортивних досягнень, знаменних дат або для відзначення здобутків освітнього закладу. Типова програма таких заходів складається з кількох ключових етапів. Урочиста частина зазвичай включає парад учасників, церемонії підняття й опускання державного та змагального прапорів, привітання від почесних гостей і нагородження переможців. Спортивна складова охоплює змагання та демонстраційні виступи, тоді як розважальна частина пропонує ігри, атракціони та конкурси, орієнтовані як на учасників, так і на глядачів [70, с. 109].

Особливе значення в програмі святкування мають спортивні заходи. Це включає змагання, народні ігри, різноманітні розваги, товариські матчі та показові виступи, а також «Веселі старти», естафети, конкурси та вікторини. При складанні сценарію важливо поєднувати художні та спортивні елементи

таким чином, щоб підтримувати постійну зацікавленість учасників і гостей протягом усього свята. Оптимальною вважається тривалість свята близько 60-90 хвилин.

Б. Шиян вважає, що найбільш ефективним способом реалізувати концепцію комплексного використання методів фізичного виховання в поєднанні з іншими навчальними предметами є організація в школі днів здоров'я [78, с. 138]. Ці заходи вимагають координації зусиль багатьох учителів-предметників, участі батьків і громадських організацій і відбуваються за участі всіх учнів школи.

Дні здоров'я проводять на території школи, в парках поруч зі школою або з виїздом на природу. Орієнтовна тривалість: для учнів 5-8 класів – 4-5 годин, для учнів 9-11 класів – до 6 годин. Заходи з виїздом за місто можуть тривати довше. Дні здоров'я плануються на ті періоди, коли, за спостереженнями лікарів і педагогів, учні мають найбільшу потребу в активному відпочинку. Не слід призначати їх на час шкільних канікул або вихідних, оскільки в ці дні учні вже відпочивають, а дні здоров'я передбачаються як додатковий активний відпочинок [26, с. 205].

Усі позакласні заходи мають бути об'єднані в єдину цілеспрямовану систему, яка дозволить ефективно реалізувати ідею здорового способу життя на високому емоційному рівні, зміцнити міжпредметні зв'язки та сприяти покращенню фізичної підготовки учнів, розвитку їх соціальних навичок, а також формуванню їх морально-вольових якостей.

Висновки до першого розділу

Позакласна виховна робота є важливим складником загального процесу виховання, який сприяє формуванню морально-вольових якостей учнів. Спортивні ігри, змагання, туризм, різноманітні конкурси та інші позакласні заходи стають ефективними засобами розвитку таких рис, як відповідальність, наполегливість, самоконтроль, дисципліна та здатність до співпраці.

Спортивні заходи, зокрема, сприяють розвитку самодисципліни, витривалості, здатності до подолання труднощів і поразок, а також формують почуття відповідальності як перед собою, так і перед командою. Вони допомагають учням розвивати силу волі, здатність до самоорганізації, а також вміння працювати в колективі.

Для ефективного формування морально-вольових якостей необхідно організувати позакласну роботу таким чином, щоб вона поєднувала різноманітні форми діяльності, включаючи інтелектуальні, культурні та спортивні заходи. Це дозволяє створити гармонійний розвиток особистості учня, поєднуючи фізичний, емоційний і моральний аспекти виховання.

Формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі вимагає тісної співпраці між педагогами, батьками та громадськими організаціями. Лише в умовах єдності зусиль усіх учасників виховного процесу можна досягти високих результатів у формуванні позитивних моральних якостей учнів.

Важливим є врахування інтересів самих учнів при організації позакласної роботи, оскільки їхня активність і зацікавленість в організованих заходах значною мірою визначають ефективність виховного процесу. Використання новітніх методів та технологій дасть змогу розширити можливості для формування морально-вольових якостей і допоможе підготувати учнів до життєвих труднощів та випробувань.

РОЗДІЛ 2.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ

2.1. Теоретико-практична підготовка вчителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів

Позакласна виховна робота є важливим інструментом формування морально-вольових якостей учнів, і її ефективність залежить від комплексного, системного підходу, взаємодії всіх учасників виховного процесу, а також врахування інтересів і потреб самих учнів.

У рамках нашого дослідження постає необхідність вивчення теоретичних і практичних аспектів підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей підлітків. З цією метою ми здійснили аналіз підготовки вчителів фізичної культури в Криворізькому державному педагогічному університеті (далі – КДПУ).

У КДПУ підготовка майбутніх учителів фізичної культури є багатограним педагогічним процесом, під час якого формується особистість студента, розвивається його загальна і професійна культура, а також набувається професійна компетентність. З цією метою в освітньому процесі використовуються сучасні педагогічні методи та інноваційні підходи, які спрямовані не лише на засвоєння теоретичних знань, але й розвиток творчого мислення, здатності до самостійної роботи та вирішення задач у царині фізичного виховання та спорту.

Майбутні вчителі фізичної культури – студенти IV курсу бакалаврату спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура) навчаються за освітньо-професійною програмою (далі – ОПП) підготовки здобувачів вищої освіти, затвердженою Вченою радою КДПУ 31 серпня 2021 року із внесеними змінами 29 червня 2023 року. Головна мета освітньої програми полягає у

формуванні особистості фахівця, який є конкурентоспроможним у сфері фізичної культури, здатного стати висококваліфікованим вчителем фізичного виховання. Програма націлена на забезпечення майбутніх фахівців необхідними знаннями, навичками та вміннями, а також сучасними методами та технологіями, що використовуються в освіті та галузі фізичної культури. Випускники цієї програми будуть готові до ефективної роботи в освітньому, спортивному, оздоровчому та туристичному напрямках, зможуть успішно вирішувати складні завдання та практичні проблеми, що виникають у професійній діяльності [45, с. 5].

Особливість цієї програми полягає в ефективному поєднанні різних форм організації навчання, включаючи загальні, групові та індивідуальні методи. Програма також забезпечує умови для розвитку самостійної роботи студентів, сприяючи формуванню у них знань, навичок і особистісних рис, що є важливими як для професійної діяльності, так і для особистого життя. Серед спеціальних компетентностей, на формування яких спрямована програма, відзначаємо і здатність самостійно організовувати позакласну спортивно-масову роботу та керувати заняттями у шкільних спортивних і туристичних секціях, що є важливим в аспекті нашого дослідження.

Реалізацію програмних результатів навчання забезпечують нормативні освітні компоненти (цикли: загальна підготовка, професійна підготовка та практична підготовка – педагогічна практика) та вибіркові освітні компоненти, які передбачають вільний вибір студентом дисциплін загальної підготовки із загальноуніверситетського списку та вибір дисциплін професійної підготовки за спеціальністю.

Нормативна частина циклу загальної підготовки складається з таких дисциплін: «Актуальні проблеми української історії та культури», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Основи академічного письма», «Іноземна мова», «Філософія». Ці дисципліни сприяють розвитку у студентів спеціальності «Фізична культура» загальних компетентностей, зокрема: здатності зберігати та примножувати моральні, культурні й наукові

досягнення суспільства, ґрунтуючись на розумінні історії та закономірностей розвитку відповідної галузі, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство; усвідомлення рівних можливостей та гендерних питань, поваги до різноманіття та міжкультурних відмінностей; здатності діяти на основі етичних принципів; уміння ефективно спілкуватися державною мовою як в усній, так і в письмовій формі; здатність комунікувати іноземною мовою; уміння мислити абстрактно, аналізувати та синтезувати інформацію; здатність генерувати нові ідеї, проявляти креативність, ініціативу та підприємницький дух.

Цикл освітніх компонентів професійної підготовки має таке спрямування: фундаментальна підготовка, психолого-педагогічна і методична підготовка, науково-предметна підготовка. Напрямами фундаментальної підготовки складають дисципліни: «Основи медичних знань та безпеки життєдіяльності», «STEM-практики в освіті», «Біохімія», «Анатомія людини з основами спортивної морфології», «Фізіологія людини», «Спортивна фізіологія», «Біомеханіка».

Психолого-педагогічна і методична підготовка охоплює такі дисципліни: «Загальна педагогіка», «Методика виховної роботи», «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)», «Основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури», а також курсову роботу з дисциплін психолого-педагогічної підготовки та курсову роботу з теорії і методики фізичного виховання.

Науково-предметна підготовка передбачає опанування студентами низки дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Характеристика сфери фізичної культури», «Гімнастика з методикою викладання», «Легка атлетика з методикою викладання», «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні ігри з методиками викладання», «Плавання з методикою викладання», «Футбол з методикою викладання», «Рухливі ігри з методикою викладання», «Основи спортивного туризму», «Спеціалізовані види

спортивного туризму», «Методика організації спортивно-туристичної роботи у закладах освіти».

Важливе значення для формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури має цикл практичної підготовки, який передбачає: навчальну практику (з фізичної культури, зі спортивного туризму, психолого-педагогічну, підготовку до роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку) та виробничу практику (виробничу виховну, в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, зі спортивного туризму, в закладах освіти).

Ці практики дають можливість не лише закріпити теоретичні знання, а й отримати реальний досвід, необхідний для ефективного виконання обов'язків учителя фізичної культури. Навчальна практика для майбутніх учителів фізичної культури допомагає здобути практичні навички в організації та проведенні уроків, тренувальних процесів, спортивних заходів. Студенти мають можливість застосувати методи та прийоми, вивчені під час навчання, в реальних умовах. Це дає їм шанс оцінити ефективність різних методик, підходів до роботи з учнями, розвивати навички планування та проведення уроків, організації спортивних ігор та тренувань. Завдяки навчальній практиці студенти отримують уявлення про специфіку роботи викладача фізичної культури, розвивають професійне мислення, здатність адаптувати навчальний процес до індивідуальних особливостей учнів.

Виробнича практика є наступним важливим етапом, що дозволяє студентам здобути досвід роботи безпосередньо у навчальних закладах або спортивних організаціях. Під час виробничої практики студенти фізкультурних спеціальностей набувають навичок, необхідних для проведення уроків фізичної культури в школах, організації спортивно-масових заходів, моніторингу фізичного розвитку учнів, коригування їхніх тренувальних планів. Вони мають можливість взаємодіяти з реальними учнями, тренуватися в управлінні групами, розвивати комунікативні навички, працюючи з дітьми різного віку та рівня підготовки. Виробнича практика

також допомагає студентам зрозуміти організаційні аспекти роботи вчителя фізичної культури, такі як планування уроків, складання розкладів, оцінювання результатів, робота з батьками та колегами.

Обидва види практики допомагають студентам випробувати себе в реальних умовах, усвідомити всі аспекти професії вчителя фізичної культури та усвідомити свої сильні та слабкі сторони. Ці досвіди значно підвищують їхню впевненість у своїх силах, дозволяють готуватися до викликів професійної діяльності та краще адаптуватися до майбутніх вимог, що стоять перед педагогами.

Окрім нормативних компонентів, до освітніх послуг студентів-бакалаврів програма пропонує вибіркові освітні компоненти (дисципліни вільного вибору студента). Це шість дисциплін загальної підготовки із загальноуніверситетського списку та десять дисциплін професійної підготовки за спеціальністю. Ці дисципліни не лише доповнюють базову програму навчання, а й дозволяють студентам глибше зосередитися на специфічних аспектах педагогічної діяльності, що є важливими для ефективної роботи в позакласній виховній роботі.

Проаналізуємо робочі програми дисциплін різних циклів, у яких передбачена підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Так, дисципліну «Теорія і методика фізичного виховання» студенти опановують у 3-4 та 5-6 семестрах. У робочій програмі цієї ключової дисципліни безпосередньо аспекту нашого дослідження стосується лише одна тема: «Позакласна робота з фізичного виховання та позаурочні форми занять фізичними вправами в школі», якій відведено 13 годин.

Загалом ця дисципліна формує теоретичні та практичні навички, необхідні для ефективної роботи з учнями, враховуючи їх фізичний, психологічний та віковий розвиток. Вона охоплює питання планування та реалізації навчальних програм, застосування різноманітних методик для розвитку фізичних якостей, а також адаптацію фізичного виховання до

потреб учнів. Знання, отримані під час вивчення цієї дисципліни, допомагають майбутнім вчителям створювати сприятливе середовище для розвитку фізичної культури та здоров'я дітей.

Важливу роль у підготовці майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі відіграють дисципліни психолого-педагогічного і методичного спрямування. Із робочих програм ми зробили вибірку тем, які стосуються об'єкта нашого дослідження.

Таблиця 2.1

Вибрані теми дисципліни «Загальна педагогіка»

Назва теми	Кількість годин											
	денна форма навчання						заочна форма навчання					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		Л	пр	лаб	інд	с.р.		Л	пр	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Блок 1. Загальні основи та історія педагогіки												
Тема 1.3. Поняття про особистість, її розвиток і формування	10	2	2			6	8		2			6
Блок 2. Дидактика												
Тема 2.2. Сутність процесу навчання: методи і засоби навчання, форми організації.	12	4	2			6	10		2			8
Тема 2.3. Зміст освіти в сучасних закладах освіти.	4	2				2	6					6
Блок 3. Теорія виховання												
Тема 3.1. Процес виховання: мета, сутність, закономірності, принципи та методи.	8	6	2				8	2				6

Продовж. табл. 2.1

Тема 3.2. Зміст і форми виховної роботи в закладах освіти.	8		2			6	8		2			6
Тема 3.3. Характеристика основних напрямів виховання.	8		4			4	6					6
Тема 3.4. Організаційно- педагогічна робота із колективом здобувачів освіти.	10	4	2			4	6					6
Блок 4. Педагогічний менеджмент												
Тема 4.2. Основи інклюзивної освіти.	2		2				8					8
Тема 4.3. Методична робота в закладах освіти.	8	2	2			4	6					6
Тема 4.4. Передовий педагогічний досвід та освітні інновації.	4	2	2				8	2				6

Дисципліна «Загальна педагогіка» має важливе значення у підготовці майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі. Вона забезпечує знання про основи педагогічної діяльності, принципи виховання та взаємодії з учнями, що є необхідними для ефективного впливу на розвиток моральних якостей і вольових рис учнів. Вивчення цієї дисципліни допомагає майбутнім учителям розуміти роль фізичного виховання в загальному процесі виховання, застосовувати педагогічні методи для формування таких якостей,

Змістовий модуль 2. Методика організації виховної роботи в закладах освіти												
Тема 2.1. Методика формування загальнокультурної грамотності особистості та формування здорового способу життя	18	2	4			12	12		1			11
Тема 2.2. Методика формування емоційно-оцінних рис учня	10	2	2			6	7		1			6
Тема 2.3. Методика організації та проведення спільної виховної роботи сім'ї та школи	16	2	2			12	14	2	1			11

Зокрема, під час вивчення теми «Основи організації виховної роботи в закладах освіти» студенти вирішують низку питань, які в майбутньому сприятимуть проведенню і позакласної виховної роботи:

- Завдання виховної роботи в сучасних закладах освіти та її планування – планування виховної роботи дозволяє чітко визначити етапи розвитку учнів, організувати відповідні заходи для формування моральних якостей, таких як чесність, гідність, моральний обов'язок, що є основою морально-вольових рис.
- Особистісно-орієнтований підхід та індивідуальна робота з дітьми дозволяє враховувати особливості характеру та поведінки кожної дитини, допомогу у вирішенні проблем, пов'язаних із самоконтролем, підтримку у розвитку внутрішніх переконань і цінностей, що сприяють формуванню моральних якостей, таких як чесність, правдивість, гуманізм.

- Оволодіння понятійним апаратом педагогічної діагностики, набуття вмінь використання діагностичного інструментарію, опанування вмінь аналізу, узагальнення та використання даних діагностики у практичній діяльності – опрацьовуючи діагностичні дані, учитель може створювати індивідуалізовані програми підтримки, корекції та стимулювання морально-вольових якостей у кожного учня.

До формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі безпосередньо має стосунок тема «Методика розвитку моральної та інтелектуальної сфери особистості», на яку передбачено 10 годин. Студенти розглядають такі питання:

- Моральне виховання, мораль, етика, менталітет, загальнолюдські та моральні цінності, національні моральні цінності, гуманізм, чесність, правдивість, моральний ідеал, моральний обов'язок, дисципліна.
- Сутність, зміст, шляхи та засоби морального виховання учнів. Проблемне поле морального виховання учнів на сучасному етапі.
- Критерії оцінки моральної культури учнів.
- Нова українська школа – як сучасний простір формування моральної культури суб'єктів освітнього процесу.
- Методика формування моральної культури школярів.
- Методика проведення диспуту, етичної бесіди, дискусії.

Безпосередньо пов'язана з формуванням морально-вольових якостей також тема «Методика формування емоційно-оцінних рис учня», оскільки емоційно-оцінні риси визначають, як учні сприймають і оцінюють себе та інших, що впливає на їх моральну свідомість і поведінку. Здатність до самоконтролю, співчуття, відповідальності та інших моральних якостей залежить від емоційної зрілості учня, його здатності до рефлексії та емоційної регуляції. Методика формування емоційно-оцінних рис сприяють розвитку в учнів внутрішньої гармонії, емоційної стабільності та моральної свідомості, що, у свою чергу, допомагає їм розвивати волю та відповідальність у різних життєвих ситуаціях.

У контексті цієї теми студенти розглядають з-поміж інших такі основні питання:

- Методика формування емоційно-оцінних рис учня.
- Естетичне виховання. Мета і сутність, завдання і зміст, основні напрями естетичного виховання учнів у шкільній практиці.
- Педагогічні умови ефективності естетичного виховання.
- Засоби, форми та методи естетичного виховання школярів різних вікових категорій.
- Методика проведення творчих конкурсів, музично-літературної вітальні, колективних творчих справ.
- Емоційна культура особистості як складова загальної культури. Структура, зміст та основні показники емоційної культури учнів, основні засоби і прийоми її формування.

Важливою в підготовці майбутніх учителів фізичного виховання до формування морально-вольових якостей учнів в позакласній роботі є тема «Методика організації та проведення спільної виховної роботи сім'ї та школи», адже співпраця між школою та родиною сприяє узгодженості в підходах до виховання та розвитку учня. Завдяки такій спільній роботі формуються ціннісні орієнтації, моральні норми і соціальні навички учнів. Родина і школа, працюючи разом, можуть ефективно впливати на розвиток відповідальності, самоконтролю, співчуття та інших морально-вольових якостей, забезпечуючи єдину виховну лінію, яка підтримує учнів у процесі формування їх характеру та поведінки.

Тісно пов'язана з підготовкою майбутніх учителів фізкультури до формування морально-вольових якостей учнів під час позакласної роботи дисципліна «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)», яку студенти вивчають у 2, 3, 4 семестрах і на яку відведено 180 годин. Ця дисципліна розкриває психологічні особливості розвитку учнів на різних етапах їхнього вікового становлення.

Таблиця 2.3

**Вибрані теми дисципліни «Психологія
(загальна, вікова, педагогічна)»**

Назва теми	Кількість годин											
	денна форма навчання						заочна форма навчання					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
Л		пр	лаб	інд	с.р.	Л		пр	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль II Психологія особистості та діяльності												
Тема 1. Особистість, її структура та прояви	4	2	2				8	2	2			4
Тема 2. Характеристика потребово- мотиваційної сфери особистості	8	2	2			4	6					6
Змістовий модуль III Пізнавальна діяльність людини												
Тема 1. Увага	8	2	2			4	2					2
Тема 2. Закономірності сенсорно- перцептивної діяльності (відчуття і сприймання)	10	2	2			6	2					2
Тема 3. Пам'ять	6	2	2			6	2					2
Тема 4. Мислення як вищий пізнавальний процес	8	2	2			4	5	1				4

Продовж. табл. 2.3

Тема 6. Уява	6	2	2			2	2					2
Змістовий модуль IV												
Емоційно-вольова сфера особистості												
Тема 1. Емоції та почуття	4	2				2	7		1			6
Тема 2. Емоційний стрес і регуляція емоційних станів	6	2	2			2	4					4
Тема 3. Воля	8		2			6	7		1			6
Змістовий модуль V												
Індивідуально-типологічні особливості особистості												
Тема 1. Темперамент	6	2	2			2	2					2
Тема 2. Характер	6	2	2			2	3		1			2
Тема 3. Здібності	6	2	2			2	4		1			3
Змістовий модуль VI												
Закономірності розвитку психіки в онтогенезі												
Тема 3. Основні закономірності та періодизація вікового розвитку	8	2	2			4	12	2	2			8
Змістовий модуль VII												
Особливості психічного розвитку особистості на різних вікових етапах												
Тема 3. Психологія підлітків	4	2	2				6					6
Тема 5. Становлення особистості дитини	4					4	6	2	2			2
Тема 6. Акмеологія та життєвий шлях особистості	6		2			4	3					3

Продовж. табл. 2.3

Змістовий модуль VIII												
Психологічні закономірності навчання, виховання та педагогічної діяльності вчителя												
Тема 1. Психологія учіння	4	2	2				8		2			6
Тема 2. Психологія Навчання	4					4	9		1			8
Тема 3. Психологія інклюзивної освіти	4					4	9		1			8
Тема 4. Психологія виховання	2					2	4					4
Тема 5. Психологія педагогічної діяльності та професійного спілкування	2	2					4					4
Тема 6. Психологія особистості вчителя	4		2			2	8					8

Засвоєння аналізованої навчальної дисципліни передбачає формування в здобувачів освіти уміння застосовувати набуті знання та навички у професійній діяльності та міжособистісній комунікації. Знання з психології дозволяє вчителям правильно оцінювати емоційний стан учнів, визначати їхні потреби та мотивацію, а також використовувати ефективні методи впливу для розвитку морально-вольових якостей через спортивну та виховну діяльність. Розуміння психологічних аспектів розвитку підлітків, впливу фізичних навантажень на емоційний стан і моральний розвиток особистості, сприяють більш глибокому усвідомленню того, як через фізичні вправи можна впливати на формування таких якостей, як наполегливість, взаємодія в команді, управління емоціями.

Вибіркову дисципліну «Організація спортивно-масової роботи» (120 годин) студенти бакалаврату можуть вивчати в 7 семестрі. Метою навчальної дисципліни є розвиток у студентів сучасного системного мислення, набуття спеціальних знань, а також практичних умінь і навичок для ефективної організації та проведення спортивно-масової роботи. У контексті теми «Загальні основи методики організаційно-масової роботи з фізичної культури», на яку відведено 8 годин, студенти розглядають питання організації позакласної фізкультурної роботи, а саме:

- Загальна характеристика організаційно-масової роботи з фізичної культури та спорту.
- Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі дня (фізкультурні хвилинки, ігри на перервах).
- Фізкультурно-масові заходи в позаурочний час (ігри типу естафети, веселі старты).
- Фізкультурні свята, що присвячуються до видатних дат.

Дисципліна «Організація спортивно-масової роботи» готує майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів під час позакласної роботи через кілька важливих аспектів. Майбутні вчителі вчаться організовувати та проводити спортивні заходи, що дає їм змогу створювати умови для розвитку в учнів відповідальності, дисципліни та ініціативності, формуючи морально-вольові якості.

Спортивно-масова робота включає командні види спорту, що сприяє розвитку в учнів таких якостей, як взаємоповага, командна підтримка, уміння працювати в колективі – важливі складові морального розвитку. Учителі вчаться створювати ситуації, де учні стикаються з викликами (змагання, тренування), що допомагає формувати в них витривалість, стійкість, здатність до самоконтролю та самовдосконалення, правильне ставлення до перемог та поразок, розвиваючи в них чесність, наполегливість і здатність до самовдосконалення. Крім того, майбутні вчителі фізичної культури здобувають досвід у плануванні спортивних заходів, що дає їм змогу навчати

учнів ставити цілі, працювати на результат і проявляти наполегливість у досягненні своїх цілей.

Під час проходження педагогічних практик майбутні вчителі фізичної культури мають можливість набути досвіду в організації виховної роботи, що сприяє їх здатності створювати ефективні умови для розвитку морально-вольових якостей учнів. Це включає в себе здатність формувати у підлітків етичні стандарти поведінки, сприяти розвитку лідерських якостей через участь у спортивних колективах і виховувати почуття відповідальності за себе та свої вчинки.

Як засвідчують результати аналізу, обов'язкові і вибіркові дисципліни, практична підготовка сприяють розвитку всіх необхідних професійних і особистісних компетентностей, що дозволяє майбутнім педагогам бути не лише фахівцями у галузі фізичної культури, але й ефективними вихователями, які можуть сприяти розвитку в молоді важливих моральних якостей та вольових рис. Однак, в освітньо-професійній програмі підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура) ступеня «Бакалавр» ми не виявили окремої дисципліни, яка б охоплювала специфіку організації позакласної роботи з фізичного виховання, а зокрема, формування морально-вольових якостей учнів з урахуванням їхніх вікових особливостей.

2.2. Змістові компоненти готовності студентів до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі

Готовність студентів до професійної діяльності означає їх здатність ефективно виконувати професійні обов'язки, володіючи необхідними знаннями, навичками та компетентностями, які є основою для успішної діяльності в обраній професії. Це включає не лише теоретичну підготовку, а й практичні вміння, досвід, психологічну готовність та особисті якості, такі як відповідальність, самоконтроль, комунікабельність та здатність до адаптації в професійному середовищі. Готовність до професійної діяльності

також передбачає здатність студентів приймати обґрунтовані рішення, працювати в команді, вирішувати професійні завдання та самостійно вдосконалювати свої знання і навички протягом кар'єри.

Оскільки готовність студентів – майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів підліткового віку є необхідною складовою їхньої професійної готовності [16, с. 112], то вважаємо необхідним окреслити поняття цієї готовності.

На думку С. Карасевича, готовність є особистісною характеристикою, що постійно розвивається і відображає необхідний рівень володіння знаннями, уміннями та навичками, а також стабільну мотивацію до фізкультурно-спортивної діяльності та достатню підготовленість для її виконання [30, с. 28].

За визначенням Ю. Дубовик, готовність майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи є цілісним особистісним утворенням, яке забезпечує здатність педагога ефективно реалізовувати цей процес. Така готовність є важливим компонентом професійної готовності (професійної компетентності) [15, с. 115].

У нашому розумінні готовність майбутніх учителів до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі включає не лише теоретичні знання, а й практичні навички, уміння використовувати різноманітні методи виховання, створювати відповідне середовище для розвитку учнів і вміти адаптувати свій підхід в залежності від потреб і психологічних особливостей дітей. Готовність також передбачає вміння мотивувати учнів до самовдосконалення та підтримувати їх в процесі формування морально-вольових якостей через активну позакласну діяльність.

У сучасній дидактиці розроблено чимало підходів до визначення складових готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей у школярів основної школи. С. Карасевич,

спираючись на можливості фізкультурно-спортивної діяльності студентів, окреслює три головні критерії їхньої професійної готовності для роботи у загальноосвітніх закладах: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний і діяльнісно-практичний [30, с. 101].

Мотиваційно-ціннісний критерій готовності майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності в загальноосвітніх школах визначається як сукупність взаємопов'язаних елементів, таких як мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, професійна схильність до роботи в галузі фізкультури та рефлексія особистісного розвитку.

Інтелектуально-пізнавальний критерій включає в себе обсяг і якість знань, отриманих з психологічних, педагогічних та спеціалізованих дисциплін (наприклад, педагогіка, психологія, спортивні дисципліни тощо).

Діяльнісно-практичний критерій готовності майбутніх учителів фізичної культури охоплює сформовану систему педагогічних умінь, необхідних для ефективного виконання завдань у фізкультурно-спортивній діяльності [30].

А. Шевченко в структурі професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури виокремила такі компоненти: мотиваційно-ціннісний; пізнавально-оціночний; емоційно-вольовий; операційно-діючий; когнітивний [74, с. 379].

Мотиваційно-ціннісний компонент охоплює мотиви, цілі та ціннісні орієнтації студентів, які визначають їхнє ставлення до майбутньої професії як до важливої та необхідної частини особистісного розвитку та самовдосконалення професійної компетентності.

Пізнавально-оціночний компонент передбачає наявність у майбутніх учителів знань і уявлень щодо змісту педагогічної діяльності та вимог професійних ролей, а також розуміння структури педагогічної діяльності, шляхів розв'язання професійних задач і вміння проводити самооцінку своєї підготовленості.

Емоційно-вольовий компонент включає здатність керувати професійною діяльністю, орієнтуючись на засвоєні цінності, почуття відповідальності за результати роботи, уміння здійснювати самоконтроль і керувати своїми емоціями.

Операційно-діючий компонент включає набір професійних знань, навичок і вмінь, необхідних для виконання професійних обов'язків.

Когнітивний компонент об'єднує знання майбутнього вчителя фізичної культури про себе, свої здібності, потреби та цілі в контексті реальних можливостей, а також знання про педагогічну діяльність, методи самовиховання професійної компетентності та здатність до узагальнення й систематизації знань [74].

Структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури саме до формування морально-вольових якостей школярів визначила В. Желанова. Науковиця вважає, що ця структура складається з двох основних підсистем: тривалої готовності, яка є стійким комплексом необхідних професійних знань, умінь, навичок, що забезпечують ефективне формування морально-вольових якостей у школярів, та ситуативної готовності, що характеризується внутрішнім психічним налаштуванням педагога долати труднощі в процесі виховання морально-вольових якостей [22, с. 7].

На думку В. Желанової, готовність майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів забезпечується поєднанням різних видів готовності: морально-психологічної, теоретичної та практичної. Відповідно, дослідниця зазначає, що ця готовність включає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, який забезпечує морально-психологічну готовність вчителя; когнітивний, що стосується теоретичної підготовки майбутнього педагога; та операційно-діяльнісний, пов'язаний з практичною готовністю студента до професійної діяльності [22].

С. Переверзева та В. Марчик вважають, що готовність майбутніх вчителів фізичної культури до професійного саморозвитку забезпечують уміння як специфічні, так і неспецифічні [47, с. 61]. До специфічних умінь

учителя фізичної культури дослідниці відносять рухові навички, які дозволяють правильно виконувати фізичні вправи; важливими є вміння дотримуватися безпеки під час занять, а також ряд практичних навичок, які можуть знадобитися при ремонті спортивного обладнання та інвентарю, під час туристичних походів та в інших подібних ситуаціях.

Неспецифічні уміння С. Переверзева та В. Марчик поділяють на такі різновиди:

- конструктивні вміння – необхідні для планування педагогічної діяльності (вибір та викладення навчального матеріалу, організація перспективного й поточного планування освітнього процесу, а також планування придбання й ремонту спортивного обладнання та інвентарю);
- організаторські вміння – стосуються реалізації складених планів щодо діяльності як самого вчителя, так і учнів;
- комунікативні уміння, що забезпечують ефективне спілкування та взаємодію з учнями, колегами, батьками та ін.;
- гностичні уміння, які потрібні для аналізу педагогічних ситуацій, оцінки результатів своєї роботи, вибору й використання навчально-методичних та наукових джерел, а також для проведення дослідницької діяльності й аналізу її результатів [47, с. 61].

Учені-дидакти наголошують, що готовність майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи є органічною складовою їхньої професійної готовності і складається з кількох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та особистісно-вольового [15, с. 124].

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів полягає у тому, що студенти сприймають ці якості як важливі особисті цінності і усвідомлюють необхідність їх формування в учнів основної школи, мають виражену мотивацію до глибшого розуміння цієї проблеми та здатність оволодіти необхідними вміннями й професійно-особистісними якостями.

С. Карасевич цей компонент визначає як «комплекс взаємозв'язаних елементів (мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, професійна спрямованість на заняття фізкультурно-спортивною діяльністю, рефлексія особистісного зростання)» [30, с. 101].

Ключовим у мотиваційно-ціннісному компоненті є поняття «мотив» та «мотивація». Психологічний словник поняття «мотив» подає через тріаду дефініцій: 1) поштовхи до діяльності, пов'язані з задоволенням потреб особистості; сукупність умов, як зовнішніх, так і внутрішніх, що стимулюють активність суб'єкта та визначають її напрям (мотивація); 2) об'єкт, що може бути матеріальним або ідеальним, який спонукає до дій і формує вибір їхнього спрямування, що є метою діяльності; 3) усвідомлене підґрунтя, що пояснює вибір певних дій або вчинків особистістю [72, с. 164–165].

Мотивація, за словником, – це комплекс спонукань, що активізують організм і визначають напрям його діяльності. Це можуть бути як свідомі, так і підсвідомі психологічні фактори, що стимулюють індивіда до виконання певних дій і визначають їх цілі та спрямованість. В більш загальному сенсі цей термін застосовують у психології для вивчення причин і механізмів цілеспрямованої поведінки як людини, так і тварин [72].

Формування у майбутніх вчителів фізичної культури мотивів до навчання та розуміння сутності своєї майбутньої педагогічної діяльності є необхідним для опанування всіма складниками професійної готовності. Тому сформована належним чином мотиваційна сфера є підґрунтям для якісної навчальної діяльності майбутніх педагогів, їхнього професійного та особистісного зростання. Це означає, що майбутні випускники бакалаврату спеціальності «Фізична культура» мають сприйняти морально-вольові якості як ціннісні орієнтири насамперед для самих себе, як мотив для оволодіння необхідними професійними вміннями задля формування цих якостей у майбутньому в учнів.

Ще один компонент готовності майбутніх учителів до формування морально-вольових якостей учнів основної школи – *когнітивно-діяльнісний*,

який являє собою сукупність знань, уявлень та умінь, які дозволяють педагогам ефективно організувати навчальний процес, спрямований на розвиток морально-вольових якостей учнів. Це включає в себе розуміння теоретичних основ формування таких якостей, володіння методами і прийомами їх розвитку, а також здатність застосовувати ці знання на практиці для досягнення позитивних результатів у вихованні школярів.

До когнітивно-діяльнісного компоненту Ю. Дубовик відносить насамперед інтелектуально-творчі вміння серед яких пріоритетними вважає вміння планувати діяльність з формування морально-вольових якостей учнів 5-9 класів, здійснювати різні види планування фізкультурно-спортивної роботи з підлітками, визначати мету, розробляти послідовні діагностичні цілі та вибирати оптимальні завдання й заходи. Важливими, на думку науковиці, є також вміння працювати з науково-методичною літературою з фізичної культури, аналізувати та зіставляти отриману інформацію, прогнозувати наслідки педагогічних дій та їх реакцію з боку учнів, а також передбачати труднощі у педагогічній роботі й знаходити шляхи їх подолання. Крім того, педагог має вміти генерувати нові ідеї для організації діяльності учнів, що сприятиме розвитку їхніх морально-вольових якостей [15, с. 130].

Ще одну групу вмінь, необхідних для ефективного формування морально-вольових якостей, складають організаційно-комунікативні вміння, зокрема: здатність відбирати навчальний матеріал, методи та засоби його подачі з урахуванням вікових, гендерних та індивідуальних особливостей учнів; вміння встановлювати психологічний контакт з учнями і застосовувати комунікативні стратегії відповідно до ситуації; здатність ефективно управляти темпом уроку та підтримувати дисципліну; вміння мотивувати учнів до активного виконання фізичних вправ та організувати групову фізкультурно-спортивну діяльність задля розвитку морально-вольових якостей підлітків тощо [15, с. 132].

Учені Б. Шиян, Ю. Дубовик [76; 15] вважають, що для успішної реалізації педагогічної діяльності необхідні також контрольні-коригувальні

вміння. Це означає, що майбутні вчителі фізичної культури повинні вміти: контролювати виконання учнями фізичних вправ, дотримання санітарно-гігієнічних вимог та заходів безпеки, запобігати травматизму; своєчасно виявляти та вирішувати професійно-моральні проблеми, що перешкоджають формуванню морально-вольових якостей учнів; проводити діагностику цих якостей, аналізувати процес їх розвитку; своєчасно виявляти та усувати недоліки у своїй діяльності, коригувати фізкультурно-спортивну роботу та процес самовиховання морально-вольових якостей підлітків.

У своїх дослідженнях такі науковці, як Ю. Зайцева [24], С. Ігнатенко [29], Н. Степанченко [59], Б. Шиян [76] та ін., указують, що для формування морально-вольових якостей учнів майбутні вчителі фізичної культури мають набути спеціальних умінь: правильно організовувати фізкультурно-спортивну діяльність учнів 5-9 класів, створювати ефективний колектив для роботи в спортивних секціях та заходах; грамотно виконувати фізичні вправи та навчати учнів технічним елементам; навчати підлітків рухливим і спортивним іграм; розвивати фізичні та морально-вольові якості учнів; ефективно використовувати засоби фізичної культури та спорту для покращення фізичної підготовки, розвитку рухових навичок і удосконалення морально-вольових якостей.

Третій компонент готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів, – *особистісно-вольовий*, адже щоб виховувати певні риси в учнів, треба і самому вчителю бути наділеним цими рисами. Як стверджує Ю. Дубовик, особисто-вольовий компонент охоплює такі якості, як-от: чесність, емпатійність, наполегливість, самостійність, рішучість, витримка, енергійність [15, с. 133–134].

Чесність забезпечує відкритість і правдивість у взаємодії з іншими людьми, сприяючи розвитку довіри та взаємоповаги. Емпатійність дозволяє глибше розуміти емоційний стан інших людей і адекватно реагувати на їхні потреби, що особливо важливо у педагогічній діяльності. Наполегливість є важливою рисою, що допомагає долати труднощі і не відступати від мети,

навіть за умов несприятливих обставин. Самостійність допомагає особистості брати на себе відповідальність за свої дії та рішення, без залежності від зовнішніх чинників. Рішучість є необхідною для прийняття швидких і обґрунтованих рішень у складних ситуаціях. Витримка допомагає зберігати спокій і концентрацію навіть у стресових умовах, а енергійність сприяє активному та ефективному виконанню завдань, підтримуючи високий рівень мотивації й працездатності.

Усі ці якості взаємодіють між собою, створюючи міцний фундамент для професійного зростання і розвитку особистості. Результатом підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі має стати готовність, яка включає мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний та особистісно-вольовий компоненти.

Висновки до другого розділу

Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі – це педагогічний процес, спрямований на засвоєння студентами таких знань, умінь і навичок, які б уможливили виховання цих якостей в учнів.

У результаті аналізу підготовки вчителів фізичної культури в Криворізькому державному педагогічному університеті в проекції на об'єкт нашого дослідження ми зробили висновок, що в освітньому процесі використовуються сучасні педагогічні методи та інноваційні підходи.

Освітньо-професійною програма, за якою навчаються студенти-бакалаври, забезпечує формування в них професійних компетентностей, і зокрема, – здатність організовувати позакласну спортивно-масову роботу.

Ми проаналізували також робочі програми нормативних і вибіркових дисциплін, передбачених освітньо-професійною програмою, і виявили, що підготовці майбутніх учителів фізичної культури до виховної роботи присвячені дисципліни психолого-педагогічного і методичного спрямування.

Ми не виявили окремої дисципліни, метою якої було б формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі, однак опосередковано в робочих програмах дисциплін різних циклів розглядаються певні аспекти такої підготовки здобувачів освіти. Значна увага цьому напрямку виховної роботи приділена в робочих програмах нормативної дисципліни «Методика виховної роботи» та вибіркової дисципліни «Організація спортивно-масової роботи».

Успішним результатом навчальної діяльності здобувачів освіти майбутніх учителів фізичної культури – до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі є сформована готовність, яка базується на таких основних компонентах: мотиваційно-ціннісному, когнітивно-діяльнісному та особистісно-вольовому.

РОЗДІЛ 3.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-
ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ
У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ

3.1. Перевірка стану готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів

Як свідчать проаналізовані наукові джерела, готовність здобувачів освіти спеціальності «Фізична культура» до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі виявляється через поєднання кількох ключових аспектів. Майбутні вчителі повинні мати глибокі знання з педагогіки, психології, теорії і методики фізичної культури, що дозволяє їм розуміти особливості розвитку морально-вольових якостей у дітей. Вони повинні володіти знаннями про роль фізичного виховання в розвитку характеру, стійкості, дисципліни, відповідальності.

Важливе значення має здатність майбутніх педагогів застосовувати отримані знання на практиці. Учитель має вміти планувати та проводити заняття таким чином, щоб не лише фізичні навички, а й морально-вольові якості дітей розвивалися через участь у спортивних іграх, змаганнях, тренуваннях. Морально-вольові якості самих майбутніх учителів є важливими моделями для учнів. Учитель має бути прикладом у виявленні цих якостей.

Важливим є також розвиток здатності майбутнього вчителя до саморегуляції, самоконтролю та ефективної взаємодії з учнями, що сприяє формуванню відповідних якостей у школярів.

Крім того, учитель фізичної культури повинен мати високий рівень комунікаційних навичок, щоб мотивувати учнів, працювати з групою, враховуючи індивідуальні особливості кожного. Це сприяє розвитку

морально-вольових якостей, таких як відповідальність, командний дух, справедливість.

Учитель має створювати мотиваційне середовище для учнів, де кожен учень відчуває підтримку в процесі розвитку своїх морально-вольових якостей. Це може бути досягнуто через формування заохочень, конструктивної критики, позитивної атмосфери на заняттях, орієнтації на досягнення особистих результатів і командних цілей. Оцінка морально-вольових якостей учнів, використання таких методик, як спостереження, бесіди, самооцінка учнів, зворотний зв'язок, допомагає вчителю визначити рівень сформованості цих якостей у школярів.

Таким чином, готовність майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності визначається не лише їхніми теоретичними знаннями, а й практичними навичками, особистісними рисами та здатністю ефективно взаємодіяти з учнями.

Щоб визначити стан готовності майбутніх вчителів до розвитку морально-вольових якостей учнів під час проведення виховної роботи, застосовувалися раніше визначені критерії (мотиваційний, ціннісний, знаннєвий, функціонально-дієвий, особистісний) та відповідні показники.

З урахуванням обраних критеріїв та показників було визначено три рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів: високий, середній та низький.

Високий рівень готовності студента спеціальності «Фізична культура» до формування морально-вольових якостей учнів проявлявся у стійких мотивах і ціннісному ставленні до цього процесу, знаннях, що характеризувалися системністю та гнучкістю. Студент умів чітко формулювати цілі освітньої діяльності, розробляти плани та реалізовувати їх на практиці, створювати зміст навчально-виховних заходів, встановлювати комунікативний контакт з підлітками, активізувати їх участь у виховних і оздоровчих заходах. Він ефективно перевіряв сформованість морально-

вольових якостей, проводив самоаналіз та контролював результати своєї діяльності, а також мав стійкі особистісні якості для роботи з підлітками.

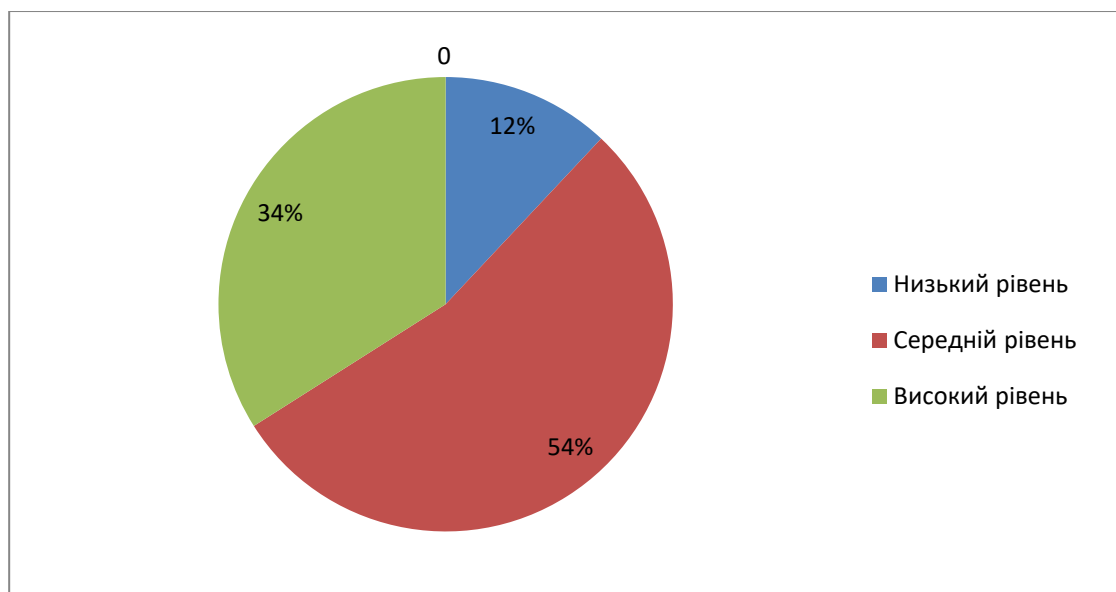
Середній рівень готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів проявлявся у періодичних мотивах та слабкому ціннісному ставленні до цього процесу. Знання студента були неповними та несистемними. Він здебільшого міг формулювати цілі освітньої діяльності, розробляти плани дій та реалізовувати їх, створювати навчально-виховні заходи, встановлювати контакт з підлітками та залучати їх до участі у виховних заходах; був спроможний здійснювати самоконтроль та контроль діяльності учнів, задіювати в освітньому процесі спеціальні методи, спрямовані на формування морально-вольових якостей підлітків. Особистісні якості, необхідні для роботи з учнями в цьому напрямку, проявлялися рідко.

Низький рівень готовності характеризувався відсутністю мотивації, негативним ставленням до формування морально-вольових якостей учнів та недостатнім рівнем знань для втілення в життя цього процесу. Студент не мав здатності формулювати мету діяльності, проявляти творчу ініціативу щодо розробки і реалізації позакласних виховних заходів, спрямованих на розвиток морально-вольових якостей учнів; виникали труднощі і в налагодженні комунікативної взаємодії з підлітками, залученні їх до участі в різних спортивних заходах. У студента відсутні навички перевірки сформованості морально-вольових якостей підлітків та використання спеціальних засобів фізичної культури і спорту для їх розвитку в освітньому процесі. Крім того, у нього не розвинені особистісні якості, необхідні для формування морально-вольових якостей учнів основної школи.

Ми провели анкетування студентів спеціальності «Фізична культура (анкета подана в додатку А). Опрацювавши анкетні дані, визначили рівень готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Узагальнене відсоткове співвідношення показників готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових

якостей учнів у позакласній виховній роботі подаємо на рис. 1.

Рис. 1. Відсоткові показники готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів

Більшість (54 %) респондентів оцінили свій рівень як середній, 34 % – як високий і 12 % вважають свій рівень готовності низьким.

Проаналізуємо більш детально проведену моніторингову роботу.

Відповіді на питання анкети «Наскільки важливим ви вважаєте формування морально-вольових якостей у школярів у позакласній роботі?» – подаємо в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Результати опитування студентів
про важливість формування морально-вольових якостей у
школярів у позакласній роботі**

Варіанти відповідей	Показник (%)
а) дуже важливе;	55
б) важливе нейтрально;	38
в) неважливе.	7

Більшість студентів спеціальності «Фізична культура» вважають, що формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі є важливою частиною їхньої майбутньої професійної діяльності. Лише 7 % опитаних студентів вважають, що в позакласній роботі пріоритетним є фізичне вдосконалення школярів. Попри це, більшість студентів ще не замислювалися над тим, як можна сприяти розвитку морально-вольових якостей учнів у майбутній педагогічній діяльності, хоча й відзначає велике значення фізичної культури у формуванні цих якостей.

На пропозицію оцінити свої знання щодо теоретичних основ формування морально-вольових якостей учнів відповіді студентів розподілилися, як подано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Рівень засвоєння теоретичних основ формування
морально-вольових якостей**

Варіанти відповідей	Показник (%)
а) високий;	43
б) середній;	27
в) низький.	30

Як засвідчує таблиця, 43 % опитаних опанували основи формування морально-вольових якостей учнів на високому рівні, 27 % – оцінюють свій рівень знань у цій царині як середній і 30 % – як низький.

Відповідаючи на питання: «Які з видів позакласної роботи ви вважаєте ефективними для розвитку морально-вольових якостей учнів?», студенти відзначили всі запропоновані види (спортивні змагання; виховні заходи (бесіди, спортивні свята); робота в групах; командна діяльність), однак не додали від себе пропозицій.

Студенти оцінювали також свої педагогічні вміння та готовність до практичної діяльності. Зокрема, рівень сформованості умінь планувати

позакласні заходи для розвитку морально-вольових якостей учнів відображає табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Оцінка умінь планувати позакласні заходи для розвитку морально-вольових якостей учнів

Рівень	Показник (%)
а) високий;	56
б) середній;	40
в) низький.	4

Як свідчить опитування (табл. 3.4), майбутні вчителі фізичної культури вважають себе комунікативно компетентними особистостями, тому досить високо оцінили свою здатність налагоджувати контакт з учнями для мотивування їх до участі у виховних заходах.

Таблиця 3.4

Оцінка здібностей до комунікації з учнями

Оцінка	Показник (%)
а) дуже добре;	60
б) добре;	36
в) задовільно;	4
г) незадовільно.	-

Як було зазначено вище, особистісні характеристики майбутнього вчителя фізкультури відіграють ключову роль у формуванні морально-вольових якостей учнів, оскільки педагог, як модель для наслідування, має значний вплив на учнів не тільки через професійні знання, а й через свої моральні принципи, поведінку та способи взаємодії з учнями. Тому важливо для нашого дослідження було визначити, як респонденти оцінюють свої особистісні риси, необхідні для формування морально-вольових якостей учнів (табл. 3.5).

**Самооцінка особистісних якостей майбутніх учителів
фізичної культури**

Рівень	Показник (%)
а) високий;	75
б) середній;	25
в) низький;	–
г) не маю таких якостей.	–

Для нашого дослідження важливо було дати об'єктивну оцінку навчального процесу та педагогічної підготовки. На питання «Наскільки підготовка в рамках вашої навчальної програми сприяє розвитку готовності до формування морально-вольових якостей учнів?» – переважна більшість опитаних студентів дали відповідь: «сприяє» або ж «дуже сприяє».

Майбутні вчителі фізичної культури оцінювали організацію навчального процесу в КДПУ щодо підготовки до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі. На думку опитаних здобувачів освіти, сприятимуть підвищенню їхнього рівня готовності до цього напрямку роботи теоретичні знання з психології та педагогіки; методики виховної роботи; практична підготовка в реальних умовах. Студенти висловили побажання щодо уведення до освітньо-професійної програми спеціального курсу або ж вибіркової дисципліни, присвячених формуванню морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі.

Важливо, щоб програма підготовки майбутніх вчителів фізкультури передбачала елементи неперервної освіти: семінари, тренінги, які б постійно оновлювали знання педагогів щодо новітніх методик формування морально-вольових якостей учнів.

Суттєву роль у формуванні морально-вольових якостей підлітків у позакласній виховній роботі відіграє педагогічна практика. Вона дає майбутнім педагогам можливість набути досвіду в організації різних заходів,

таких як спортивні змагання, колективні ігри, свята, що сприяють розвитку відповідальності, дисципліни, командного духу та самоконтролю у підлітків. Практика дозволяє вчителям активно впливати на морально-вольові якості учнів, застосовуючи інноваційні методи та форми виховання, що формують вміння долати труднощі, бути наполегливими та відповідальними.

3.2. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі

Підготовка майбутніх вчителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів під час проведення позакласної виховної роботи повинна базуватися на низці заздалегідь визначених принципів: гуманізації, цілеспрямованості, урахування вікових особливостей, індивідуального підходу і диференціації, системності і систематичності [15, с. 167].

Під час навчального процесу студенти-бакалаври спеціальності «Фізична культура» були поставлені в такі педагогічні умови, які передбачали усвідомлення студентами значущості морально-вольових якостей у житті сучасної людини, розвиток мотивації до набуття знань, умінь та професійно-особистісних рис, необхідних для формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Орієнтуючись на зміст когнітивно-діяльнісного компонента готовності майбутніх учителів до формування морально-вольових якостей підлітків, передбачалося забезпечення засвоєння студентами знань щодо суті морально-вольових якостей, важливості їх оволодіння школярами підліткового віку та їх ролі в процесі занять фізичною культурою та спортом; знань про особливості формування морально-вольових якостей в учнів молодшого та старшого підліткового віку під час позаурочних заходів, а також методів, форм і засобів, що є доцільними для цього процесу.

У контексті дисциплін циклу професійної підготовки, а зокрема психолого-педагогічної і методичної підготовки, студенти мають оволодіти такими вміннями:

- інтелектуально-творчими: планувати діяльність з формування морально-вольових якостей учнів 5–9 класів, організовувати фізкультурно-спортивну роботу, розробляти послідовні діагностичні цілі та вибирати оптимальні завдання і заходи;
- організаційно-комунікативними: правильно обирати навчальний матеріал, методи та засоби для формування морально-вольових якостей, встановлювати психологічний контакт з учнями, надавати педагогічну підтримку під час самовиховання;
- контрольні-коригувальними: контролювати виконання фізичних вправ, дотримання безпеки, виявляти та розв'язувати моральні проблеми, проводити діагностику морально-вольових якостей учнів.
- спеціальними: організовувати фізкультурно-спортивну діяльність, формувати колективи для роботи в секціях, навчати техніці виконання фізичних вправ та рухів у іграх.

Як ми вже зазначали в попередньому розділі нашого дослідження, важливе значення у підготовці майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі мають педагогічні дисципліни «Загальна педагогіка», «Методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури». Так, наприклад, у контексті курсу «Методика виховної роботи» студенти на практичному занятті взяли участь у проведенні «Круглого столу» на тему: «Методика розвитку моральної та інтелектуальної сфери особистості». Серед низки понять (моральне виховання, мораль, етика, менталітет, загальнолюдські та моральні цінності, національні моральні цінності, гуманізм, чесність, правдивість, моральний ідеал, моральний обов'язок, дисципліна тощо) студенти обговорили можливості фізичної культури у формуванні морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Також у рамках курсу була проведена відеоконференція «Воля до перемоги», на якій студенти представили презентації з розповідями про видатних українських спортсменів, обговорили відеоролик «Боротися до кінця» про триумфальний фініш українських веслярів у Таїланді (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=V8NgHq33TcE>).

Під час практичних занять з інших педагогічних дисциплін проводилися обговорення наукових джерел, що стосуються формування морально-вольових якостей учнів під час проведення позакласних заходів. у позакласній виховній роботі. У рамках курсу «Основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури» студенти розробляли сценарії позакласних виховних заходів.

Під час когнітивно-дієвого етапу реалізації запропонованої технології підготовки майбутніх учителів вся робота була сфокусована також на те, щоб студенти засвоїли обсяг знань, умінь, професійно-особистісних якостей, необхідних для успішного формування морально-вольових якостей учнів.

Наприклад, підготовка майбутніх учителів до успішного формування морально-вольових якостей учнів під час вивчення дисципліни «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)» включає кілька ключових аспектів.

1. Вивчення теоретичних основ психології.

Майбутні вчителі повинні здобути глибокі знання в галузі загальної, вікової та педагогічної психології, щоб мати чітке уявлення про психологічні основи формування морально-вольових якостей, адже у рамках загальної психології студенти вивчають:

- механізми розвитку особистості, психічні процеси, емоції та волю, що є основою для розуміння того, як формуються морально-вольові якості;
- психологічні особливості різних вікових груп; психологія розвитку допомагає з'ясувати, як на кожному етапі розвитку учнів змінюються їх морально-вольові характеристики (наприклад, в дитячому віці розвивається уява, а в підлітковому – почуття відповідальності);

- особливості педагогічного впливу на формування моральних якостей; вивчаються методи та прийоми педагогічної діяльності, спрямовані на розвиток морально-вольових якостей (самодисципліна, емоційна стійкість, здатність до співчуття тощо).

2. Розвиток практичних навичок:

- інтерпретація психологічних даних для вибору методів навчання. Майбутні педагоги навчаються аналізувати психологічні особливості учнів для вибору найбільш ефективних методів виховання, що сприяють розвитку моральних якостей. Це включає вміння використовувати методи мотивації, самоконтролю та емоційної підтримки.
- робота з учнями на рівні їх емоційного стану. Психологія вчить, як підтримувати емоційний стан учнів, що є важливим для формування морально-вольових якостей, адже стабільність емоційного фону сприяє розвитку відповідальності та здатності долати труднощі.

3. Використання психолого-педагогічних технологій:

- розвиток самосвідомості та самоконтролю у школярів. Програми для розвитку рефлексії, які допомагають учням розуміти свої моральні переживання та вчитися керувати своїми вчинками.
- виховання через діяльність. Використовуються спеціально розроблені психологічні вправи, тренінги, ігри, спрямовані на розвиток волі, моральної стійкості та самодисципліни.

4. Роль вчителя як психолога:

- особистісний приклад учителя. Під час навчання в педагогічних закладах вищої освіти майбутні педагоги вивчають методи саморозвитку та самовдосконалення, щоб бути зразком для своїх учнів.
- психологічна підтримка та консультування. У процесі навчання вчителі отримують навички консультування учнів, що дозволяє їм ефективно допомагати учням долати труднощі та розвивати внутрішню мотивацію.

5. Моніторинг і оцінка результатів.

Викладачі навчальних дисциплін здійснюють моніторинг розвитку морально-вольових якостей у студентів і використовують психометричні методи для оцінки прогресу. Це включає аналіз поведінки, рівня мотивації і здатності до самоорганізації.

На практичних заняттях студентів навчають, як проводити діагностику морально-вольових якостей учнів, щоб коригувати педагогічний процес.

Отже, підготовка майбутніх учителів до формування морально-вольових якостей учнів є комплексним процесом, що включає теоретичну підготовку з психології, розвиток практичних навичок та застосування ефективних педагогічних методик.

Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи значною мірою базується також і на вивченні спеціальних дисциплін, таких як «Вступ до спеціальності», «Теорія і методика фізичного виховання» тощо. Завдяки цим дисциплінам майбутні вчителі усвідомлюють необхідність поєднання фізичного та морального виховання учнів, що є важливою умовою для ефективного розвитку морально-вольових якостей. Вони вивчають специфіку організації виховного процесу з учнями різних вікових груп, зокрема молодшими та старшими підлітками, аналізують особливості формування моральних якостей, освоюють техніки виконання фізичних вправ і методи організації фізкультурно-спортивної діяльності, а також вивчають, як через фізичну культуру та спорт виховувати морально-вольові якості.

Як зазначає А. Артюшенко, формування морально-вольових якостей у школярів відбувається під час виконання фізичних вправ, оскільки це вимагає від учнів не лише фізичних, а й вольових зусиль. Кожна фізична вправа передбачає подолання певних труднощів. Правильне планування фізичної підготовки має на увазі не тільки підбір фізичних навантажень, але й включення елементів вольових зусиль, спрямованих на подолання складних завдань. Перешкоди в цьому процесі можуть бути не тільки у вигляді самих фізичних вправ різного рівня складності, але й у вигляді

кількості вправ, їх дозування, інтенсивності та педагогічних умов їх виконання. На заняттях з цих дисциплін викладачі аналізували фізіологічні, психічні та соціальні особливості розвитку підлітків, зокрема відмінності між молодшими та старшими підлітками. Це дозволяло визначити методи педагогічної діяльності для роботи з учнями 5–8 класів та 8–9 класів з метою формування їх морально-вольових якостей. Зокрема, для учнів 5–7 класів рекомендували використовувати колективні ігри, спортивні змагання та свята, що задовольняють їх потребу в спілкуванні та самоутвердженні серед однолітків. Також учнів варто залучати до важливих доручень, таких як підготовка спортивного залу чи допомога вчителю під час виконання небезпечних вправ, що сприяє розвитку відповідальності. Крім того, для формування морально-вольових якостей важливо мотивувати учнів до прояву доброзичливості та готовності допомагати іншим у різних формах колективної діяльності [1].

За нашими спостереженнями, під час вивчення дисциплін циклу професійної підготовки викладачі аналізували фізіологічні, психічні та соціальні особливості розвитку підлітків, зокрема відмінності між молодшими та старшими підлітками. Це дозволяло визначити методи педагогічної діяльності для роботи з учнями 5-8 класів та 8-9 класів з метою формування їх морально-вольових якостей. Зокрема, для учнів 5-7 класів рекомендували використовувати колективні ігри, спортивні змагання та свята, що задовольняють їх потребу в спілкуванні та самоутвердженні серед однолітків. Також учнів варто залучати до важливих доручень, таких як підготовка спортивного залу чи допомога вчителю під час виконання небезпечних вправ, що сприяє розвитку відповідальності. Крім того, для формування морально-вольових якостей важливо мотивувати учнів до прояву доброзичливості та готовності допомагати іншим у різних формах колективної діяльності [15, с. 177].

Студентам також повідомлялося, що старші підлітки мають прагнення до активного спілкування з авторитетними для них педагогами та

розширення своїх комунікаційних контактів. У цей період у них посилюється соціальна активність, розвивається самосвідомість, а також зростає рівень відповідальності й самостійності. Враховуючи ці вікові особливості, вчителі фізичної культури повинні приділяти особливу увагу залученню учнів 8–9 класів до виконання фізичних вправ за складніших умов, щоб сприяти формуванню їх морально-вольових якостей. Одними з ефективних засобів формування морально-вольових якостей учнів старшого підліткового віку є туристичні походи та спортивно-військові ігри, які вимагають від кожного учасника прояву цих якостей у реальних і часто складних умовах. У таких ситуаціях підлітки чітко розуміють, що успіх всього колективу значною мірою залежить від їх особистих дій. Важливо під час позакласної роботи з фізичної культури створювати позитивний психологічний клімат та підтримувати високий емоційний настрій.

Для подальшого закріплення необхідних знань, умінь і якостей, що сприяють успішному формуванню морально-вольових якостей в учнів на позаурочних заняттях, студенти виступали на семінарських заняттях, готували доповіді на відповідну тематику («Особливості формування морально-вольових якостей учнів у позакласній роботі», «Типові помилки учителів фізичної культури в організації позакласної роботи», «Гендерні особливості організації позакласної виховної роботи» тощо).

Для набуття студентами фізкультурно-педагогічних спеціальностей знань, навичок і особистісних рис, необхідних для ефективного формування морально-вольових якостей позакласній роботі, їх залучали до участі в різноманітних рольових іграх, тренінгах і майстер-класах. Наприклад, студенти підготували сценарій спортивного свята і провели його, розподіливши між собою ролі.

Справжнього практичного досвіду у формуванні морально-вольових якостей у підлітків у позакласній виховній роботі студенти набували під час проходження педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти. Крім того, студенти вдосконалювали свої знання та навички для проведення

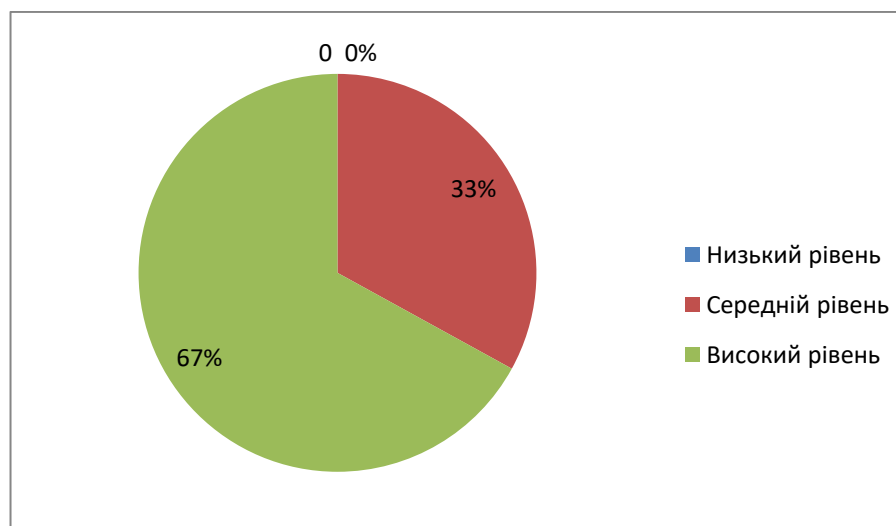

діагностичних процедур, спрямованих на оцінку поточних результатів цього процесу, що дозволяло їм за необхідності вчасно коригувати свою роботу.

На третьому, контрольно-коригувальному етапі технології здійснювався регулярний контроль ефективності підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів позакласній виховній роботі, а за необхідності проводилася корекція процесу. Для цього застосовувалися спостереження, тестування, анкетування, самооцінка, аналіз проєктів та інших результатів навчальної діяльності.

Аналіз представленої технології підготовки майбутніх учителів до формування морально-вольових якостей учнів дозволяє нам зробити висновок про її ефективність. Після її впровадження в освітній процес Криворізького державного педагогічного університету ми привели анкетування за тими ж критеріями, що й на початку експерименту.

Показники готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі фіксуємо на рис. 2.

Рис. 2. Показники готовності майбутніх учителів фізичної культури

Як бачимо, простежується позитивна динаміка в показниках: 67 % респондентів оцінили свій рівень як високий, 33 % – як середній; не залишилося студентів, які вважають свій рівень готовності низьким.

Студенти переконалися, що фізична культура має великий потенціал у формуванні морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Засвоєння теоретичних основ формування морально-вольових якостей учнів під час проведення позакласної виховної роботи подано в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Рівень засвоєння теоретичних основ формування
морально-вольових якостей**

Варіанти відповідей	Показник (%)
а) високий;	60
б) середній;	30
в) низький.	10

Як засвідчує таблиця, високий рівень засвоєння основ формування морально-вольових якостей учнів підвищився з 43 % до 60 %, середній – з 27 % до 30 %, низький – з і 30 % знизився до 10 %.

Підвищився також рівень опитаних студентів щодо вмінь планувати позакласні заходи для розвитку морально-вольових якостей учнів, що відображає табл. 3.7.

Таблиця 3.7

**Оцінка умінь планувати позакласні заходи для розвитку
морально-вольових якостей учнів**

Рівень	Показник (%)
а) високий;	75
б) середній;	25
в) низький.	–

Уміння вчителя фізичної культури налагоджувати контакт з учнями та переконувати їх є важливою складовою ефективною педагогічною діяльністю. Вчитель, який здатен створити атмосферу довіри і взаємоповаги, значно

легше мотивує учнів до активної участі в заняттях і вихованні морально-вольових якостей. Налагодження контакту з учнями дозволяє вчителю краще зрозуміти їхні індивідуальні потреби, психологічні особливості та знайти підхід до кожного, що є важливим для ефективного формування таких якостей, як відповідальність, дисципліна, самоконтроль.

Уміння переконати учнів у важливості фізичної активності та розвитку морально-вольових якостей через спорт допомагає створити мотиваційне середовище, в якому учні прагнуть досягати високих результатів, працювати в команді, долати труднощі. Переконання вчителя також сприяє формуванню у підлітків позитивного ставлення до здорового способу життя та відповідальності за власний розвиток. Таким чином, ці навички дозволяють вчителю не лише передавати знання, а й виховувати учнів, сприяючи їхньому всебічному розвитку.

Студенти підвищили також свої комунікативні вміння, зокрема опанували технології психологічного впливу на учнів задля формування в них засобами фізичної культури морально-вольових якостей. Результати демонструє табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Оцінка здібностей до комунікації з учнями

Оцінка	Показник (%)
а) дуже добре;	65
б) добре;	35
в) задовільно;	–
г) незадовільно.	–

Змінилася самооцінка опитаних студентів, які переконалися, що педагог, який володіє високим рівнем емоційної зрілості, стійкості, самоконтролю, відповідальності, а також здатний до емпатії, може стати важливою моделлю для учнів, особливо в підлітковому віці, коли формуються основи моральної свідомості та вольових якостей.

Таблиця 3.9

**Самооцінка особистісних якостей майбутніх учителів
фізичної культури**

Рівень	Показник (%)
а) високий;	75
б) середній;	25
в) низький;	-
г) не маю таких якостей.	-

Отже, формування морально-вольових якостей учнів під час проведення позакласної виховної роботи відбувається не лише через теоретичні заняття, а й через практичні вправи, де важливою є роль учителя в організації процесу, його здатність правильно мотивувати та коригувати учнівську діяльність, встановлювати етичні норми взаємодії.

Висновки до третього розділу

Готовність студентів спеціальності «Фізична культура» до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі проявляється через поєднання знань з педагогіки, психології та методики фізичної культури. Майбутні вчителі повинні вміти застосовувати ці знання на практиці, плануючи заняття, що сприяють розвитку як фізичних, так і морально-вольових якостей через участь учнів у спортивних іграх, змаганнях та тренуваннях.

Важливою є здатність вчителя бути прикладом для учнів, володіти саморегуляцією, самоконтролем та комунікаційними навичками для ефективної взаємодії з учнями.

Створення мотиваційного середовища, де учні відчувають підтримку в розвитку своїх якостей, а також використання методів оцінки, таких як спостереження та зворотний зв'язок, допомагає вчителю коригувати процес виховання морально-вольових якостей у школярів.

Визначивши рівень готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі, ми запропонували викладачам внести в плани занять питання, які стосуються формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

Вивчаючи дисципліни циклу професійної підготовки, студенти спеціальності «Фізична культура» оволодіти інтелектуально-творчими організаційно-комунікативними, контрольо-коригувальними спеціальними вміннями.

Для визначення готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі використовувалися такі критерії: мотиваційний, ціннісний, знаннєвий, функціонально-дієвий, особистісний, а також відповідні показники.

ВИСНОВКИ

Важливим складником загального процесу виховання, який сприяє формуванню морально-вольових якостей учнів, є позакласна виховна робота.

Позакласна виховна робота з фізкультури має велике значення в педагогічному процесі, оскільки сприяє не лише розвитку фізичних навичок учнів, а й формуванню морально-вольових якостей. Через участь у спортивних заходах, змаганнях, колективних іграх підлітки вчаться взаємодіяти з іншими, долати труднощі та проявляти наполегливість. Це дозволяє виховувати в них характер, відповідальність і здатність до самовдосконалення, що важливо для їхньої особистісної зрілості та успішної соціалізації.

Морально-вольові якості – це стійкі характеристики особистості, що визначають її здатність контролювати поведінку та діяльність відповідно до моральних норм, долаючи внутрішні та зовнішні перешкоди для досягнення мети. Важливими якостями для успішного функціонування особистості є цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, витримка, сміливість, дисципліна, організованість та енергійність.

Фізична культура має значний потенціал у формуванні морально-вольових якостей у школярів. Для підлітків важливою є активність у колективних іграх, змаганнях та святкових заходах, що сприяють розвитку таких якостей, як самоконтроль і відповідальність. У старшому підлітковому віці більший акцент ставиться на самостійну діяльність, рефлексію та участь у фізичних вправах у складніших умовах.

Аналіз освітньо-професійної програми засвідчив, що позакласній виховній роботі приділена увага в робочих програмах таких курсів, як «Методика виховної роботи» та вибіркової дисципліни «Організація спортивно-масової роботи». Однак в рамках робочих програм інших дисциплін психолого-педагогічного напрямку опосередковано розглядаються

деякі аспекти підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі.

При плануванні і реалізації позакласної роботи важливо врахувати інтереси самих учнів, оскільки їхня зацікавленість у виховних заходах значною мірою підвищує ефективність виховного процесу.

Формування морально-вольових якостей у школярів потребує спеціальної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. Вони повинні мати мотиваційно-ціннісні, когнітивно-діяльнісні та особистісно-вольові компоненти готовності до цієї роботи.

Теоретично обґрунтовано й перевірено технологію підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей у школярів. Технологія включає мотиваційно-цільовий, когнітивно-дієвий та контрольню-коригувальний етапи, а також діагностично-результативний блок для визначення готовності вчителів і досягнення очікуваних результатів. Запровадження технології в навчальний процес підтвердило її ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артющенко А. О. Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2003. 202 с.
2. Безарова Г. Моральність і релігійність у сучасному світі : порівняльний аналіз. *Релігія та Соціум*. 2013. № 2 (10). С. 75–80.
3. Без'язичний Б. І. Теоретичні та методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 435 с.
4. Березовська І. В. Особливості розвитку вольових якостей студентів у навчально-професійній діяльності : автореф. дис. ... канд психол. Наук : 19.00.07. Одеса, 2004. 18 с.
5. Бехтер Є. В., Петренко О. П. Вплив спорту на виховання інтелектуальних та моральних якостей. *Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту* : тези доповідей IV міжнародної науково-методичної конференції (м. Суми, 13-14 квітня 2017 р.). Суми, 2017. С. 47–50.
6. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
7. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaronline.com/>.
8. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. 112 с.
9. Вікова психологія : навч. посіб. / уклад. : Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Київ : [б.в.], 2012. 376 с.
10. Вовканич М. Д. Самосвідомість як чинник особистісного розвитку підлітка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* :

- зб. наук. пр. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Ужгород, 2014. Вип. 32. С. 4–42.
11. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
12. Воляннюк Н. Психологія професійного становлення тренера : монографія. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. 444 с.
13. Воробйов М. І., Круцевич Т. Ю. Практика в системі фізкультурної освіти : навч. посіб. Київ : Олімпійська література, 2006. 192 с.
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-е, доп., випр. Рівне : [б.в.], 2011. 552 с.
15. Дубовик Ю. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи : дис. ... канд. пед. наук. Харків : ХНПУ, 2018. 267 с.
16. Дубовик Ю. М. Роль і значення морально-вольових якостей у житті людини. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. Нац. лінгв. ун-т. Київ, 2015. Вип. 52. С. 18–22.
17. Дудник І. О., Артюшенко А. О. Виховання волі в підлітків у процесі занять фізичною культурою : монографія. Черкаси : [б.в.], 2014. 234 с.
18. Дудчак Ю. Організованість особистості спортивного менеджера. *Молода спортивна наука України. Медико-біологічні та психолого-педагогічні аспекти спорт. тренування*. 2007. Т. IV. С. 114–117. URL: https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/4307/1/22_Dytchak.pdf.
19. Дуткевич Т. В. Вікова і педагогічна психологія. Кам'янець-Подільський : [б.в.], 2007. 208 с.
20. Євхутич І. М. Мораль і право в системі соціальних явлень сучасного суспільства : дис. ... канд. юр. Наук : 12.00.01. Львів, 2015. 230 с.
21. Єрмоменко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6-7 років у процесі занять хортингом : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2016. 222 с.
22. Желанова В. Сутність та структура готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів.

- Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. пр. ЗВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Харків, 2017. № 3 (83). С. 4–11.
23. Завальнюк О. Спорт як чинник становлення морально-вольових якостей особистості. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 35. С. 36–41.
24. Зайцева Ю. Специфіка діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава. 2014. Вип. 13. С. 139–144.
25. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 14, ст. 80 / Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2012-IX від 26.01.2022, ВВР, 2023, № 2080-IX від 17.02.2022, ВВР, 2023, № 2868-IX від 12.01.2023, ВВР, 2023, № 58, ст.177 № 3272-IX від 27.07.2023, ВВР, 2023, № 88, ст.324 № 3792-IX від 06.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.
26. Захаріна Є. А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи: теорія та методика: монографія. Запоріжжя, 2012. 439 с.
27. Зимянський А. Р. Психологічні умови розвитку моральної самосвідомості підлітків: дис. ...канд. псих. наук: 19.00.07. Дніпро, 2015. 189 с.
28. Іваній І. В., Сергієнко В. М. Психологія фізичного виховання та спорту: навч.-метод. посіб. Суми: [б.в.], 2016. 204 с.
29. Ігнатенко С. О. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2007. 21 с.
30. Карасевич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2017. 370 с.

31. Книга вчителя фізичної культури : довідково-методичне видання / упор. : С. І. Операйло, А. І. Ільченко, В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. 464 с
32. Ковальова Ю. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей в учнів старшого шкільного віку. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки.* 2014. Вип. 131. С. 106–109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_131_30.
33. Ковальова Ю. Поетапність підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників. *Pedagogika. Współczesne problemy i perspektywy rozwoju : Zbiór artykułów naukowych of Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej (Warszawa, 30.01.2017–31.01.2017).* Warszawa, 2017. С. 79–82.
34. Ковальчук Г. П., Присакар В. В.. Педагогіка фізичної культури : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2012. 424 с.
35. Крайнюк О. П. Моделювання системи морально-вольових якостей студентів у процесі фізичного виховання. *Моделювання та інформаційні технології у фізичному вихованні і спорті : матеріали XI Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 12–15 травня 2015 р.).* Харків, 2015. С. 27–30.
36. Кузнецова І. Ю. Формування готовності майбутніх тренерів зі східних однокласників до професійної діяльності в дитячо-юнацьких спортивних школах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2019. 335 с.
37. Курнишев Ю. А. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 249 с.
38. Лазаренко М. Г. Об'єктивні передумови вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту до роботи в позашкільних навчальних закладах. URL : <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/>

jspui/bitstream/123456789/2522/1/%D0%9E%D0%B1%E2%80%99%D1%94
%.

- 39.Лущикова Д. В. Психологічні складові схильності особистості до самозмінювання : автореф. дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.01. Одеса, 2009. 20 с.
- 40.Мазін В. М. Організація виховного процесу у дитячо-юнацьких спортивних школах (теоретико-методичний аспект) : монографія. Запоріжжя, 2015. 468 с.
- 41.Манько В. А. Педагогічні умови формування пізнавальної ініціативності старшокласників у процесі навчання. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки* : зб. наук. пр. Запоріз. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Запоріжжя, 2008. Вип. 48. С. 197–204.
- 42.Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. Київ : ВАТ «КДНК», 2001. 608 с.
- 43.Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Професійно-прикладна фізична підготовка студентів ВНЗ / за заг. ред. : С. Ю. Ніколаєв, Н. М. Ковальчук. Суми : [б.в.], 2017. 19 с.
- 44.Надтока О. О. Підготовка майбутніх тренерів-викладачів до виховної роботи у дитячо-юнацьких спортивних школах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2018. 229 с.
- 45.Освітньо-професійна програма «Фізична культура» підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Кривий Ріг, 2021. URL: https://drive.google.com/file/d/1mXpQb7ynXmxrwoOqqxdy_hjznm-M2iio/view.
- 46.Павелків Р. В. Вікова психологія. Київ : [б.в.], 2015. 469 с.
- 47.Переверзева С. В., Марчик В. І. Формування готовності майбутніх вчителів фізичної культури до професійного саморозвитку в процесі позааудиторної роботи. *Педагогіка вищої та середньої освіти* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2017. Вип. 1 (50). С. 56–67.

- 48.Перепельотчиков Д. О. Підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту до організації діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2011. 222 с.
- 49.Позашкільна освіта. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/pozashkilna-osvita>.
- 50.Попко І. В., Жуковський Є. І. Формування морально-вольових якостей у майбутніх учителів фізичної культури. URL: <https://core.ac.uk/display/42970224>.
- 51.Савчин М. В. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : монографія. Дрогобич : [б.в.], 2009. 288 с.
- 52.Свасьєв А. В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2013. 40 с.
- 53.Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
- 54.Свето́ва А. О. Виховання духовно-моральних якостей майбутніх професійних тенісистів : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2010. 22 с.
- 55.Сєваст'янова О. Проблеми виховання студентської молоді в сучасних соціокультурних умовах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2015. № 7 (296). С. 158–166.
- 56.Сипченко В. Формування лідерських якостей у фаховій підготовці педагога. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Полтава. 2012. № 55. С. 48–52. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1214/1/Sypchen.pdf>
- 57.Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібн. Київ : [б.в.], 2001. 416 с.
- 58.Стасенко О. Сучасний стан підготовки майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл. *Молода спортивна наука України*. 2009. Т. 2. С. 166–172.

59. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 40 с.
60. Табінська С. О. Модернізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх бакалаврів з фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2016. 23 с.
61. Теорія и методика фізичного виховання / за ред. : Т. Ю. Круцевич. Київ : [б.в.], 2008. 368 с.
62. Тертична Н. А. Психологічні особливості становлення ініціативи молодшого школяра в учбовій діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1997. 187 с.
63. Тимошенко Т. С. Мораль як інтеграційний чинник соціальнополітичної стабільності : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2004. 21 с.
64. Токарева Н. М. Основи вікової психології : навч.-метод. посіб. Кривий Ріг : [б.в.], 2013. 283 с.
65. Фігура О. В. Формування морально-вольових якостей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі занять східними єдиноборствами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький, 2002. 200 с.
66. Фізичне виховання підлітків у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / за ред. : М. В. Тимчика. Кіровоград : [б.в.], 2014. 172 с.
67. Фізичне виховання підлітків у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / за ред. : М. В. Тимчика. Кіровоград : [б.в.], 2014. 172 с.
68. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2002. 528 с.
69. Черненко С. О. Теорія й методика фізичного виховання : навч. посіб. Київ : [б.в.], 2021. 215 с.
70. Черненко С. О. Теорія і методика фізичного виховання : навч. посіб. 2-ге вид. доп. Київ : [б.в.], 2022. 228 с.

71. Човган Р., Соя М., Презлята Г. Підлітковий вік як найсприятливіший період соціалізації особистості засобами фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2011. № 3. С. 15–19.
72. Шагар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
73. Шаповалова І. В. Моральні пріоритети українського державотворення (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. Наук : 09.00.03. Київ, 2010. 19 с.
74. Шевченко А. Зміст педагогічних компонентів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. Наукові записки зб. наук. праць. Кіровоград, 2013. Вип. 123 (II). С. 376–380
75. Шевченко О., Мельнік А. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3037>.
76. Шиян Б. М. Теоретично-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук. Київ, 1997. 50 с.
77. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Ч. 1. Тернопіль : [б.в.], 2001. 272 с.
78. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Ч. 2. Тернопіль : [б.в.], 2002. 248 с.
79. Шкільні свята та розваги. На допомогу пед.працівникам загальноосвітніх та позашкільних закладів освіти. Ч. 3 : збірник сценаріїв. Тернопіль : Астон, 1999. 188 с.
80. Шупта І. Аспекти успішності тренера-викладача ДЮСШ. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорт* : зб. тез доп. II регіон. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, 20 жовт. 2022 р.). Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 29–30.

81. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. для студ. педаг. спец. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
82. Deci E. L., Ryan R. M. The «what» and «why» of goal pursuits : Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*. 2000. № 11 (4). P. 227–268.
83. Carver C. S. Self-regulation of action and affect. *Handbook of selfregulation : Research, theory and applications* / R. F. Baumeister, & K. D. Vohs (Eds.). New York, 2004. P. 13–39.

ДОДАТОКИ

Додаток А

АНКЕТА

для визначення стану готовності майбутніх учителів фізичної культури
до формування морально-вольових якостей учнів
у позакласній виховній роботі

1. Мотивація та ціннісне ставлення до формування морально-вольових якостей учнів:

1.1. Наскільки важливим ви вважаєте формування морально-вольових якостей у школярів?

- а) дуже важливим;
- б) важливим нейтрально;
- в) неважливим.

1.2. Як часто ви замислюєтесь над тим, як можна сприяти розвитку морально-вольових якостей учнів у вашій майбутній педагогічній діяльності?

- а) часто;
- б) іноді;
- в) рідко;
- г) ніколи.

1.3. Яке значення для вас має роль фізичної культури у формуванні морально-вольових якостей учнів?

- а) велике;
- б) середнє;
- в) незначне;
- г) не маю думки.

2. Знання та вміння:

2.1. Оцініть ваші знання щодо теоретичних основ формування морально-вольових якостей учнів:

- а) високий рівень;

б) середній рівень;

в) низький рівень;

2.2. Які із форм позакласної роботи ви вважаєте ефективними для розвитку морально-вольових якостей учнів? (Позначте всі варіанти, що підходять):

а) спортивні змагання;

б) виховні заходи (бесіди, спортивні свята);

в) робота в групах;

г) командна діяльність;

г) інші (вказати) _____

3. Педагогічні вміння та готовність до практичної діяльності:

3.1. Оцініть ваші вміння планувати позакласні заходи для розвитку морально-вольових якостей учнів:

а) високий рівень;

б) середній рівень;

в) низький рівень;

г) не можу оцінити.

3.2. Як ви оцінюєте свої здібності до комунікації з учнями для мотивування їх до участі у виховних заходах?

а) дуже добре;

б) добре;

в) задовільно;

г) незадовільно.

4. Особистісні якості та професійна готовність:

4.1. Як ви оцінюєте свої особистісні якості, необхідні для формування морально-вольових якостей учнів?

а) високий рівень (відповідальність, самоконтроль, емпатія, лідерство);

б) середній рівень;

в) низький рівень;

г) не маю таких якостей.

5. Оцінка навчального процесу та педагогічної підготовки:

6.1. Наскільки підготовка в рамках вашої навчальної програми сприяє розвитку готовності до формування морально-вольових якостей учнів?

- а) дуже сприяє;
- б) сприяє;
- в) не сприяє;
- г) не маю такої думки.

6.2. Які з наступних аспектів навчального процесу сприятимуть підвищенню рівня вашої готовності до роботи з учнями? (Позначте всі варіанти, що підходять).

- а) теоретичні знання з психології та педагогіки;
- б) практичні заняття з формування морально-вольових якостей;
- в) курси чи семінари з виховної роботи;
- г) більше практичної підготовки в реальних умовах;
- г) інші (вказати) _____

6. Додаткові зауваження:

6.1. Що, на вашу думку, є найбільшими труднощами в роботі над формуванням морально-вольових якостей учнів у позакласній виховній роботі?

7.2. Ваші побажання або рекомендації щодо покращення підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до цієї роботи:

Дякуємо за ваші відповіді!